

FRANTIŠEK PELAN.

Sexuelní paedagogika.

3. Výchova tělesná. Výchova stydlivosti a charakteru.

1. Snaha rodičů, by ze svých dětí vychovali bytosti mravně čisté a pevné, musí započítí již před narozením dítěte. Tělo dítěte jest součástíou nejen těl rodičů, ale jakýmsi způsobem i jejich duší. Zkušenost dosvědčuje, že děti dědí po rodičích nejen tělesnou podobu, ale i duševní povahu. Jako zdraví, normálně vyvinutí rodičové mají zpravidla zdravé děti, tak i rodičové duševně silní odkazují svou duševní sílu svým dětem. Dovedou-li se rodičové opanovati, odkazují ctnost sebeovládání též dětem. Když však oddají se nízkým vášním, pak i děti dědí jejich slabost a náklonnost ke zlému. Zvláště matka má důležitý podíl na tělesném i duševním vývinu mladé lidské bytosti, ježto v jejím nitru, z jejího těla a z její krve po 9 měsíců tvoří se nový člověk — člověk, jenž dle názorů fyziologů a lékařů brzy po početí bývá oživen lidskou duší. Však mezi tělem a duší jest tak úzký vztah, že vývin jednoho jest vázán vývinem druhého, a proto i tělesný i duševní život matky má rozhodující vliv na duši dítěte. Zvlášť v lůně mateřském jest tělo i duše dítěte jako měkký vosk, do něhož vtlačují se vlastnosti matky, vlastnosti dobré, ale též chyby a vášně. Jak veliká a zodpovědná úloha připadá tedy v té době matce! Šťastné dítě, jež mělo matku zbožnou, čistou, sebezapíravou, které v čistém lůně bylo nošeno. Kolik bojů, námah a morálních porážek zůstane ušetřeno. A naopak zase kolik bídy, hanby čeká dítě zrozené z matky lehkomyšlné. Rodičové odkazují dětem nejen své jmění, ale i své chyby. Čím bylo na dítěte zhřešeno před jeho narozením, nedá se obyčejně ani nejlepším a nejpečlivějším vychováním zcela napravit. Vlohy k pozdější mravní výši aneb k mravnímu otroctví bývají vtlačeny již do klíčícího zárodku dětského. Kolik však rodičů ví, že jsou zodpovědny za své děti již před jejich narozením, že mají tudíž povinnost vždy býti čistými, silnými, sebeovládajícími?

Když pak dítě již se narodí, tu v prvních letech veškeren vývoj mladého těla směřuje jen k zachování a zesílení tělesnému (do 3. roku). Tomuto zdravému vývinu tělesnému budou i rodičové věnovat v těchto letech hlavní pozornost. V zdravém těle zdravá duše. Náležitá tělesná čistota, jednoduchá ale vydatná strava a potřebný odpočinek, toť jsou hlavní požadavky této doby.

Od 3. roku má k výchově tělesné přistoupiti již též výchova duševní. Nemožno ovšem ještě vychovávatí přímo, poučováním, radami a

výstrahami, ale tělesná výchova má být hygienicky a paedagogicky tak upravena, by samovolně směřovala k výchově duševní. — Co se týče života pohlavního, žije dítě v těchto letech (od 3. roku do 10. neb 12.) ve stavu blažené nevinnosti a nevědomosti o podobných otázkách. Děti žijí vespolek a nevidí, nepozorují, nevšímají si rozdílů pohlavních. Jest to ráj lidského života. Čím déle potrvá tato nevinnost a nevědomost, tím lépe pro dítě i pro rodiče. Čím méně látky k přemýšlení, tím lépe pro duševní život. Smyslnost spí ještě v blažené nevědomosti, dítě jest ušetřeno mnohého rozčilení a boje, duševní vlohy klidně a pravým směrem se vyvíjejí. Proto též skoro všichni paedagogové prohlašují, že by bylo hříchem předčasně dítě z tohoto blaženého spánku buditi. Ojedinelé případy probuzeného pudu v tomto věku nerozhodují pro celek. Ostatně nějaké zevnější známky, řeči, posudky, skutky, nejsou ještě vždy projevem probuzené smyslnosti, nýbrž často jen dětským a nerozumným napodobením dospělejších.

Péče vychovatelů (rodičů) bude tedy v této době směřovati k tomu, by stav nevědomosti co nejdéle potrvál a pohlavní pud co nejpozději se probudil. Staví se tu v cestu mnoho nepřátel; špatný příklad, ovzduší naplňené smyslností, ano i dnešní kultura urychluje pohlavní vývoj a tomu všemu bude se museti čeliti rozumnou životospřavou, správným domácím způsobem života.

Prvním z důležitých přirozených prostředků jest potrava. Potrava má být vždy jednoduchá, vydatná, nikoliv však dráždivá. Dle lékařských autorit pro nejmenší děti (do 3. roku) nejvýhodnější jest mléko, později polévka, zelenina, ovoce. Jest též vždy dbáti, by se podávala v pravidelný čas. Po 3. roce možno již dítě přivykati na domácí stůl, ovšem beze všeho dráždění. Koření, silná káva mají být úplně vyloučeny, zvláště však alkohol. Ničím neprobouzí se pud pohlavní dříve jako právě alkoholem, a proto lékařové žádají, by do 14. roku dítěti v žádné formě se nepodával. O mase žádají mnozí lékařové, by ho dítě do 6. roku vůbec nepožívalo.

Další věc jest spánek. Spánek má být vždy úplně dostatečný. Lékaři předpisují

od 3. roku do	7. roku	12 hodin spánku,
„ 7. „ „	12. „	11 „ „
„ 12. „ „	14. „	10 „ „

Doba, kdy má jíti na odpočinek, udávají

	do 7. roku v 6 hodin večer,
od 7. roku „	12. „ „ 7 „ „
„ 12. „ „	14. „ „ 8 „ „

Dítě má jíti spát unavené, ospalé, by brzy usnulo; nejlepším uspa-
vadlem pro dítě jest pohyb. Postel nemá být příliš měkká ani příliš teplá. Ruce ať jsou nad peřinou. Když ráno dítě se probudí, nestrpí se mu prodlévání v posteli.

Důležité jest umývání; čistotu těla nemožno v naší otázce nikdy dostatečně oceniti. Z nečistoty povstávají různé kožní nemoci aneb aspoň místní dráždění a tím již se připravuje cesta k nedovoleným manipulacím a ke hříchům pohlavním. Naopak se zevnější čistoty vyrůstá i čistota duševní. Důležité jest, zvláště ráno umývání studenou vodou. U dítěte ovšem mnoho nedá se činiti, ale přece jest každodenně přetřiti aspoň prsa a záda navlhčeným hadrem.

Oděv ať jest dostatečný, ne příliš těsný a příliš teplý. Teplý šat činí choulostivým, úzký šat překáží oběhu krve a má za následek různá tělesná dráždění.

V příbytku ať jest vždy postaráno o zdravý vzduch, ať jest postaráno i o dostatečný pohyb na venku. Venkov mysl rozptýlí, duši osvěží, tělo unaví. Děti, které více zdržují se na venku, později pohlavně dospívají a méně propadají hříchům.

Třeba děti zvykati práci a činnosti a varovati před zahálkou. Ať dítě koná nějakou menší práci, ať si hraje, ať běhá, jen ať nezahálí. Zahálka jest stojatá voda. Raději mu strpme nějaký hluk, než mrtvou nečinnost.

Škola musí spolupůsobiti. Dlouhé sedění vždy působí neblaze a proto třeba dětem popřáti pohybu (nějakými prostocviky po jednotlivých hodinách, vyjitím z třídy, v hodinách tělocvičných, doporučováním delších procházek). Některým předmětům (přírodopisu) možno v letní době vyučovat ve volné přírodě. Při tělocviku jest dbáti, by ústrojí tělesné nebylo drážděno tělocvičným náradím (šplhadla). Z ručních prací ať se neukládají velké domácí úkoly. Konečně ještě třeba podotknouti, že i tresty tělesné (zvláště na zadní část těla) mohou způsobiti pohlavní rozrušení ano i onanii.

2. Vedle hygienicky a paedagogicky správné výchovy tělesné jest u malého dítěte velice důležitá výchova stydlivosti. Jak vložil Bůh do duše lidské zákon přirozený, jenž počne se ozývati, když se rozum probudí, tak vložil do ní též cit stydlivosti, jenž rozumu oznamuje, co jest čisté a co nečisté. Však stydlivost nechrání jen před nečistotou, nýbrž též pobádá, by dítě záhy a bez potřeby po tajích života nepátralo. Klade na ně jakýsi tajemný závoj a brání dítěti, by ho opovážlivě nenazdvihovalo. Stydlivost jest cit pro mravní výchovu velice důležitý; ona byla dosud jediným vodítkem lidí, kteří zůstali bez sexuálního poučení a přece uprostřed všech zlých příležitostí zachovali se neporušenými. Tento cit probuditi a sesílití bude tedy velice důležitým předmětem výchovy.

Stydlivost žádá, by údy pohlavní byly vždy i u malých dětí pečlivě zahaleny. Při oblékání a svlékání, ať již je u dětí provádějí rodičové nebo děti samy, musí se vštěpovati stydlivost, a proto ať se nabádají, by si zvykaly v ústraní se oblékati. Při koupání malých větší děti se odstraní; jinak s probouzejícími se léty počne dítě pozorovati pohlavní rozdíly, dostaví se zvědavost a tím již probouzí se pohlavní pud. S pohlavními údy dětí musí se vždy zacházeti taktně a jen jemně se jich dotýkati.

Před zahráváním pohlavními částmi budiž dítě pečlivě varováno. Výstraha nedává se však hrozivými slovy neb odporným výrazem v tváři (fuj, to je ošklivé!), nýbrž způsobem vážným, co se rozumí samo sebou (na př. toho hodné dítě nedělá; toho Pán Bůh nemá rád). Čím vážněji rodičové o podobných věcech se zmiňují, tím vážněji bude o nich i dítě souditi.

Přirozené potřeby ať zvyká si dítě vykonávati soukromě, pokud možno rychle. Nikdy se nedovolí, by déle na těchto místech prodlévalo.

Osoby a věci, jež by mohly stydlivost dítěte otupovati, musí býti z jeho okolí odstraněny. Jsou to zvláště dospělejší rozpustilé děti, neslušné obrazy v knihách a obrazy ve výstavních skříních v městech, zapouštění zvířat na venkově. Zvětšené pozornosti jest třeba, když dítě začne choditi do školy; přátelství, jež tehdy uzavírá, může míti rozhodující vliv na

pozdější život. Když dítě vstupuje do školy, má býti cit jeho stydlivosti již tak vyvinut, že musí dítěti povědět, ke komu může přilnouti a koho se má varovati. Žáci mravně zkažení mají býti z obecné školy odstraněni a dáni do vychovatelem.

Ještě důležitějším při výchově stydlivosti jest příklad rodičů a lidí, kteří jsou u dítěte. Odráží-li se v jejich řečech a jednání stydlivost a čistota, pak toto ovzduší působí mimovolně i na duši dítěte. Bohužel, že mnozí rodičové nemají patřičné úcty k duši svých dětí a chovanců, jaké často řeči vedou neb trpí před nimi, jaké to ovzduší panuje v jejich domácnosti! Cit stydlivosti, jenž dřímá v duši dítěte, jest jemná bylinka, které daří se jen na výsluní stydlivosti dospělých; jinde brzy odumírá.

Nejmocnějším ovšem jest zde moment náboženský. Matka řekne dítěti, že tělo jest sídlem duše, že patří Bohu, že jednou má přijíti do nebe a proto musí s ním důstojně býti jednáno. Nesmí mu tedy vštěpovati odpor k vlastnímu tělu, nýbrž úctu. Tato úcta bude míti zdroj v úctě k Bohu a tak bude mu největší ochranou těla i duše. Dítě bude stydlivým před Bohem, o němž ví, že stále na ně hledí; jeho fantazie dovede si lehko všude přítomnost Boží představit, stydlivost pak pronikne dítě tak, že vše nečisté bude se o ně beze škody odrážeti.

Takovým způsobem dítě, aniž by jen dle jména poznalo hříchy nečistoty, bude vedeno po správné cestě čistoty a nevinnosti; blažená jeho nevědomost zůstane nedotknuta.

3. V pozdější době, když již rozum se probouzí (od 6 r.), nastane výchova charakteru, což jest hlavním bodem výchovy. Čím častěji některé pravidlo řídí rozum a vůli, tím větší schopnosti nabývá člověk jednati v tomto směru, a již předem dá se u něho tušiti jak se asi v podobném případě zachová. Opírá-li se tento důsledný způsob smýšlení a jednání o správné mravní zásady, sluje charakterem (= křesť. mravná cnost). Charakter liší se od přirozené povahy; povaha jest vlastnost člověku vrozená, kdežto charakter jest vlastnost získaná výchovou, vzděláním, zvláště pak sebevýchovou. Opakem charakteru jest náruživost, kde člověk jest otrokem nějaké chyby neb vášně.

Mravný charakter jest vrcholem duševního vývoje, jehož si člověk vlastní prací zjednáva. Vlohy, krása, bohatství jsou dary přírody; vědění a s ním spojené společenské postavení jest výsledkem součinnosti celé společnosti; charakter však jest dílem hlavně vlastního přičinění. Charakter jest dílo svrchovaně umělecké; jsa ve stálé shodě se svědomím, jest výrazem vnitřní svobody, zdrojem spokojenosti a vnitřní blaženosti. Charakter musí býti pevnou hrází, jež by odolala zlu, jež se ze všech stran tlačí. Odtud plyne, že výchova k čistotě není možna bez energické výchovy charakteru. Úznává ovšem charakter až v boji života; jest konečným ovocem neustálé sebevýchovy; než i rodinná výchova má tu svou povinnost, musí od mládí působiti na rozum i vůli dítěte, by již od mládí počalo se s výchovou charakteru.

Pravda a pravdivost jest základem charakteru, tedy též ve výchově pohlavní. Proto když dítě z probuzené přirozené potřeby počne pátrati po poučení, pak jest je pokud potřeba káže a schopnost dítěte dovolí, taktně podati. Nesmí býti odbýváno lži, nesmí býti zákazy uváděno v tím větší zvědavost. Pravda vážně podaná upokojí značně zvědavost, opanuje obrazivost a tak upevní charakter. Dítě jest mocně se vyvíjející organismus, v němž s vývinem tělesným vystupují i různé pudy, které již v mládí musí

býti řízeny a vedeny. Dítě musí vědět, že rozum a svědomí mají býti vůdci života a nikoliv pudy. Proto potřebuje poučení, by se mu pojmy objasnily, by zvědělo, že to, co se v něm probouzí jest přirozený pud, jenž má býti ovládán zákonem vyšším — vůlí Boží. Ovšem nikdy, ani dospělejším, nesmí se mluvit o hříších smyslnosti; ty ani dle jména nemají býti jmenovány. Správným poučením nabude dítě mravního přesvědčení a dle něho též pozná, čeho se má varovati. Nepochopí ovšem pojmu čistoty (neb nečistoty), bude však jednati čistě.

Ale nestačí jen znáti pravou cestu, člověk musí též po ní skutečně kráčet; tedy i vůle musí býti od mládí vedena, by jednala dle poznanych mravních zásad. Pohlavní čistotě stavi se v cestu mnozí mocní nepřátelé, vnitřní i vnější, a tu život dle mravních zásad vyžaduje velikého sebeovládání; probuzený pud žádá ukojení, rozum však žádá potlačení neb omezení a tak vzniká boj od 14. roku až do vysokého stáří. Výchova k sebeovládání jest však nejtěžším problémem morální paedagogiky.

Dítě již od mládí musí zvykati sebeovládání. V prvých letech všechno vychování jest jen zvyk; však již tehdy musí býti dítě vedeno, by si zvykalo na pořádek (v jídle, odpočinku, zábavě). Čím více se cvičí již od dětství podrobovati tělo duchu, tím lépe jest připraveno na onen nevyhnutelný boj mládí. K tomu má přistoupiti též tělesné i duševní otužování; v nejhorším nebezpečí budou děti rozmazlené, kterým se ve všem povoluje, které neměly příležitosti k otužování. I dětem unaveným má se občas uložiti nějaká práce, by se dovedly ovládnouti; učme je zapírat se ve věcech malých, by to jednou dovedly i ve velkých.

Dále jest potřeba seznati ony nepřátele, jež jsou nebezpečni charakteru a mravní čistotě, jako nebezpečny bývají lodkám písčiny ukryté pod klidnou hladinou mořskou. K vnitřním nepřítelům (mimo přirozený pud) patří hlavně: pýcha; vznešená pýcha jest ochránkyní nevinnosti, tu třeba pěstovati, nízká pýcha však pramen nečistoty; choulostivost: kdo své tělo příliš krmí, přílišného odpočinku mu podopřává, ten stává se jeho otrokem a téměř nutně bývá veden ke hříšným požitkům; lenost: zahálka připravuje velikou zkázu dobrému mravu a charakteru; z lenosti povstává více zla a poklesků než ze všech ostatních chyb dohromady; lež: jako matkou nevinnosti jest pravda, tak matkou nečistoty jest lež. — V různých schopnostech tělesných a duševních, jež každému pohlaví jsou vlastní, spočívá též zvláštní nebezpečí. Chlapci jsou více nakloněni k bujnosti, neposlušnosti a vzdoru, dívky jsou náchylnější k těkavosti mysli, povrchnímu myšlení, u nich převládá fantasie, cit, zvědavost a touha, by se líbily. Jako všechny špatné vlastnosti tak i tyto musejí se potíratí vštěpováním opačných ctností.

K nepřítelům, kteří mají svůj zdroj v lidské přirozenosti, druží se různí vnější nepřátelé a ztěžují výchovu. Jsou to: Špatná společnost; bdělé oko vychovatelovo nesmí se omeziti jen na pozorování dítek jim svěřených, nýbrž musí dohlížeti i na ty, kdož jsou jejich svěrencům přáteli neb přítelkyněmi. Špatná společnost kazí dobré mravy; nedbalost v této věci může míti neblahé následky pro celý život. Špatná četba: tato jest ještě nebezpečnějším než špatný člověk. Kdežto člověk často v přítomnosti nevinnosti stydí se za neslušné řeči a stud na dětské tváři ukládá mu mlčení, mluví kniha bez ohledu na pobouřené srdce a rozpálené oči. Zvuk promluveného slova brzy zaniká, vliv napsaného slova však dlouho trvá. Proto volba četby nesmí se ponechati dítkám, nýbrž bystrému doзору a

přísnému soudu rodičů a vychovatelů. Smyslné umění výtvarné: ve jménu umění a vzdělání pracuje se často pro nahotu v umění výtvarném. Nikdo zajisté nevěří vážně, že dav i všichni vzdělaní budou tak povzneseni, by v tom viděli jen požitek umělecký; a u dětí mělo by se tomu snad věřiti? Zábavy: odpočinek, zábava jest právem člověka; však mnohé zábavy dnešní doby oslepují oči mládeže, rozpalují obrazotvornost, otupují mravní cit a v srdci působí mravní spoustu. Učí zkušenost, že též častá návštěva divadla bývá velkým nebezpečím pro charakter a mrav mládeže. Falešné světské zásady: Mládí se musí vybouřiti; zdrženlivost jest škodlivá; dvojí morálka atd. Těmto zásadám propadá mládež naší doby nejsnadněji za oběť. Proto musí výchova tím důrazněji poukazovati na nezvratné pravdy Božího zákona a dle těch učiti žiti. Dobře jest též starší mládeži poukazati na úsudky nejnovější vědy lékařské, jež prohlašují čistotu za věc tělu i duchu velice prospěšnou.

Důležitou otázkou jest, jakým způsobem podávati poučení o mravních zásadách a povinnostech? Prvým požadavkem ovšem jest, by ten, kdo chce mládež vésti k mravní čistotě, sám byl čistým; příklad vychovatelův bude mocnou pobídkou k následování. Poučení samo často podává se zásadami příliš všeobecnými, od nichž nemožno mnoho očekávati, protože dítko jich nechápe; tu zmůže více řeč otevřená (na př. jest hříšno, jest škodlivó bez potřeby částí pohlavních se dotýkati). Často poučení důmyslem velice se zamlouvá, ale přece zůstane úplně marným; buď nemá životní síly, ježto nevychází od konkrétního případu, nýbrž od abstrakcí, nebo jest dítku nepřiměřeným a pak nepodává popudu k následování. Často bývá též chyba v tom, že dítě vidí se těmi zásadami ve své vůli omezo- váno, kdežto ono, jako mládí vůbec, touží po svobodě. To však nemá býti, dítě nemá viděti v tom omezování nýbrž osvobození a sílu, když pudy a náklonnosti tělesné jsou postaveny ve službu vůle. Má věděti, že jen ten jest opravdu mravně svoboden, kdo dovede nad pudy panovati, jinak jest otrokem. Nejmocnějším důvodem bude ovšem moment náboženský a proto poučující musí se povzněsti na výši křesťanského náboženství. Zde nepomohou moderní zásady doby nýbrž solidní zásady křesťanské. (Pokr.)

M. D.

Hlas o nových zjevech ve vývoji jazyka českého.

Každý z učitelů dobře vycifuje, že se mnoho a mnoho práce vynakládá na cvičení jazyková, a přece výsledky nejsou takové, jaké si představuje, jakých si přeje a jaké vidí na jiných předmětech. Zkušenost z pokračovacích škol učí, že učni, kteří přece právě z národní školy vyšli, dopouštějí se hrozných chyb pravopisných a co do slohu vyjadřují se nannoze způsobem barbarským.

Příčina nevězí jen ve školním vyučování a v nedostatečném duševním vývinu jednotlivce, nýbrž zajisté také v jiných činitelích: v jazyku samém a ve veřejnosti české. Česká veřejnost pozbývá pomalu, ale stále jemného citu pro svůj zvláštní jazyk mateřský, nedbá toho, že tento

jazyk odchyluje se od svého základního rysu, od své povahy slovanské, bera na sebe rád nové formy a řčení jazyků západních, hlavně německého, a tím pozbývá svých krás, tak milých.

Že náš jazyk bere porušení, o tom nás přesvědčují přední znalci jeho. Dostala se mi do ruky kniha „Zločin lékařův“ (La crim du docteur) přeložený od Arnošta Procházky, moderního a pilného překladatele z jazykův jiných. A tu našel jsem na 18 stránkách 52 chyb, nikoli pravopisných, nýbrž chyb a frází hrubě se prohřešujících proti duchu jazyka českého. Na příklad: Viděl se úděsně osamělým s výše zvoníc Notredamských. — Ale zmýlil se v dávce těchto vlastností. — Od třech měsíců nevstupoval tam nahore v třetím patře bez lehkého sevření hrůzou. „Gertrudo, káva se má dělati z vřící vody“, zvolal rozloben hroznou vláhou kávou, dávno umletou. — Z Andersenových pohádek v českém rouše „Přezůvky Štěstěny“ předkládají se školní mládeži tyto nesprávnosti jazykové: Mezi tímto rozhovorem, který byl jen na okanížik přinesením novin, ve kterých rovněž nic pozoruhodného nestálo, přerušen . . . I ty to můžeš věřiti? — Titul i šat byly v souzvuku. — V noci sedím na policiji mezi nejnudnějším řízením. — Teprv druhého dne dostal boty, které se daly viděti. — Slovesa počítati — počal zbytečně se užívá. V románě „Rodina Polaneckých“ od Sienkiewiczze stále se opakuje: počala nalévati čaj, počala psáti list, promluvila a počala opět dále psáti, za chvíli počala se dívati do okna. Náš jazyk je určitější: hned nalívá, píše list, promluví, píše dále a na chvíli se dívá do okna.

Přes příliš užívá se podstatného jména slovesného. Bartoš uvádí příklad: Protože vyřízení této žádosti celé půlletí nebylo vyřízeno, urgoval p. starosta vyřizování podání dne 14. června. Nařízení o zdokonalení vyučování kreslení. Na ulicích městských čte se napořád: Zde jest byt k mání, k pronajmutí, zde jest k vidění . . . Hemží se řčením: vzdání se, ustanovení se, zdokonalení se. A co říci na tvoření slov? Tu se nešetří významu přípon kmenotvorných a předpon. Máme stará, dobře utvořená slova měšťan a měšťanka. Ale což, dle nejnovější mody není měšťanka obyvatelka měst, nýbrž škola měšťanská (říká se: dal ho zapsat do měšťanky) a brzy bude z učitelky dívčí škola obecná. Nečiní se rozdíl mezi dobytčí a dobytkařský, mezi umělý a umělecký, užívá se děsných složenin: každopádně, očividnost a zabíhá se daleko se složeninami s u: ujasniti = objasniti, úděsně?, úroveň?, atd.

V Kroměříži všeobecně užívají v zahradech místo v zahradách. Brzy nebude Čech věděti, má-li se říkati: viděl jsem žáci nebo žáky.

Vazba přechodníková mizí a mizí ze spisů; málokdy se s ní potkáváme. V Nansenově cestopisu (Výprava k severní točně) není v celé knize snad ani jediného přechodníku. A podívejme se do Sven Hedina „V srdci Asie“! Kolik je tam vět přechodníkových. A přece je vazba přechodníková vzácná přednost našeho jazyka.

Často se pošpiňuje **drahokam** našeho jazyka, jakost sloves a trvání děje. Místo zastřelil jsem zajíce říká se pořád střelil jsem zajíce. Kde stravuje váš kollega? On jí (místo jídává) v hostinci atd.

Plné samohlásky se přehlasují aneb zúžují, rozdíl mezi l a tvrdým l skoro vymizel a v měkčení l jde se tak daleko, že ve fonografu zní jako jí; lehounká jak pára samohláska i převládá. Veliké a veliké těžkosti působí v českém pravopise ta okolnost, že se u vyslovování nešetří rozdílu

mezi tvrdým *y* a měkkým *i*, mezi *dy* a *di*, *ty* a *ti*. Hned uslyšíte v písni „Zachovej nám, hospodyně, císaře a naši zem“ místo „Hospodine“.

Nevyznáte se v tom, když někdo řekne: „Byla jsem na hostyně“ a máte za to, že byla na hoře Hostýně, a přece byla na hostině u pí. N. — Ani učitelé toho nešetří. Nevymyřujte tvrdého *y*! Ti, kdož tak činí, nezjednodušují jazyk český, nýbrž ochuzují jej.

Německý spisovatel Herder praví: „Šťastné dítě, šťastný jinoch, jemuž hned od mladosti správné a čisté zvuky jazykové zaznívaly, v nichž zároveň se zvukem vnímal i podstatu pojmu.“

Škola víc nezmůže. Plakáty na rozích, nápisy na domech, na pomníkách, knihy v knihovnách žákovských i veřejných, noviny, divadla, hry a vše, co mládež vidí, čte a slyší, má býti úplně správné a čisté co do pravopisu i co do slohu, neboť všechny tyto věci mají podíl na vzdělávání jazyka.

Zapomíná se snad našich předních buditelů a spisovatelů z první doby novověké literatury: Kollára, Jungmanna, Hanky, Čelakovského atd. kteřížto za úkol si vzali, aby jazyk svůj obohatili z jazykového fondu jiných slovanských jazyků a měli na mysli jakýsi všeslovanský jazyk spisovný, jehož zavedení tehdy nebylo možné. Co však nebylo možné tehdy, to je možné nyní a v čase budoucím. Proč Řekové tonuli v moudloslužbě? Proč Římané se nemohli obejít bez otroctví? Proč se neobešel středověk i věk nový bez poroby a poddanství lidu selského a bez náboženské nesnášlivosti? Proč nejnovější doba trpí barbarství **národní nesnášlivosti**? Proč trpí vandalismus Němců v Poznaňsku a Maďarů v Uhrách? — Proto že nebylo a není ještě náležitého poznání a porozumění, jak lépe to učiniti, a prostředků, jakými uznané zlo odstraniti.

Ale mnoho z toho se změnilo a ostatní se změní. Zhyne také furie národní nesnášlivosti, Němci a Maďari styděti se bohdá budou za své v tom ohledě činy. Přivodí to novodobá filosofie, školy, noviny, světový názor křesťanský, telegrafie, telefony a . . . totiž věci rázu světového.

Spějeme k jedinému jazyku dorozumivacím u. V procesu k tomu směřujícímu vytvoří se mocné jazykové celky, jazyky menší hodnoty vyhynou, uschnou zvláště ty, jež se dají mocným sousem assimilovati. Avšak jazyky sice malé, ale svou vnitřní hodnotou krásné a praktické udrží se a porostou vedle jazyka světového. Proto hleďme se přichýliti k příbuzným jazykům slovanským a čerpejme z nich osvěžení a cenný material pro budoucnost. — Škola zajisté půjde cestou touto, jenom vy, jazykozpytci, gramatikové a novináři, konejte svou povinnost. Buďte zahradníky našeho organismu jazykového, založte v něm park slovanský a nepřipusťte, aby se v něm cizí živly uhostily a jazyk náš, tak krásný, nám zkazily. Vymyřte z něho bezcenné tretky, zušlechtěte jej na zásadách psychologických, zjednodušte jej, aby byl praktický.

DR. JOS. KRATOCHVIL.

Filozofa Seneky rozhovor o duševním klidu.**Úvod.¹⁾**

Lucius Annaeus Seneka narodil se r. 3 po Kristu ve španělském městě Kordově z otce L. A. Seneky, známého mezi spisovateli římskými pode jménem rhetor. Otec zajisté byl prvním učitelem Senekovým, pokud dlel ve Španělsku; když přišel do Říma věnoval se výhradně studiu filozofie, poslouchaje přednášky Staira Attala, Kynika Demetria a Alexandrinovce Socia, na něž častěji ve svých spisech vděčně vzpomíná.

S počátku, chtěje asi vyhověti vůli otcově, věnoval se záležitostem veřejným, ale nedlouho potom pro různé pomluvy poslán do vyhnanství na Korsiku. Odtud povolán za vychovatele Neronova, jehož vyučoval hlavně ve filozofii a rhetorice, kdežto ve vojenství řídil jeho výcvik náčelník tělesné gardy A. Burrhus.

V prvních letech vlády byl Seneka rádcem a přítelem císařovým a Nero častěji hojně jej obdaroval, tak že v celém Římě se mluvilo o velikém bohatství Senekově. Když však nedlouho potom Nero pustil otežie všem svým vášním, byl Seneka se všech stran pomlouván od pochlebníků císařových a konečně na rozkaz Neronův usmrcen r. 65 po Kr.

Seneka je přední zástupce římského stoicismu, jenž vrcholí v naukách ethických. Věcí nejdůležitější je praktická stránka filozofie, ovládnutí vášní a duševní klid. Spekulace metafysické nechává Seneka stranou; pouze otázkám přírodním věnuje též značnější pozornost. Ale za hlavní úkol filozofa pokládá zkrásnění života a odstranění všeho zla. Štěstí a spokojenost nesmíme hledati zevně, nýbrž v sobě, ve ctnosti, ve shodě s přirozeností svou. Bůh sám vložil v duši naši sémě dobra; nutno tedy dále sémě to pěstiti. Vystříhati se musíme všeho, co dobru škodí, jako jsou tělesné bolesti, smutek, starosti, bázeň před smrtí, vášně, přílišné radosti atd. Taková filozofie, praví Seneka, je hodná celých mužů a liší se od jiných systemů jako mužové od žen.

Ucelený system své filozofie nepodává Seneka v žádném svém spisu, ani ve všech dohromady. Sám nazývá se častěji eklektikem a jeho morálka, jak zvláště jasno z dopisů, je jakési sjednocování davného stoicismu s epikureismem. Přesně logického rozčlenění v leckterém jeho pojednání postrádáme; odkudž vysvětlujeme si též časté opakování týchž věcí. Životní jeho názor je vznešený a ukazuje velikou znalost lidské duše i neobyčejnou sečtelost, tak že častěji již bylo poukazováno na příbuznost jeho názorů s učením křesťanským. Ba vznikla i pověst, že byl potaji křesťanem a že dopisoval si se sv. Pavlem, což ovšem na pravdě se nezakládá.

Senekovy spisy filozofické nám dochované jsou: Dialogorum libri XII, sbírka to nábožensko-mravních rozprav, s výbornými myšlenkami, jež by zasloužily i v naší době značnější pozornosti; Naturalium

¹⁾ Podávám tuto nejnntnější data životopisná, ježto chystám delší kritický úvod až k celkovému překladu „Vybraných rozhovorů L. A. Seneky“, který teprve připravuji.

quaestionum libri VII. Dále Epistolarum moralium libri XX, kde velmi pěkně probrány jsou různé otázky filosofické, zvláště ethické; De beneficiis libri VII a De clementia libri II. Vedle toho některé fragmenty a spisy jiného obsahu. Vydány byly nověji od Fickerta v Lipsku 1841—1845 a Haase tamtéž 1852—1853. Dle tohoto vydání pořízen jest i náš překlad co možná doslovný, aby nebyl setřen svérázný sloh Senekův.

Rozhovor „o duševním klidu“, který tu předkládáme čtenářům „Vych. Listů“ hledí rozřešiti otázku, co vede a přispívá k uklidnění duševnímu, čeho jest třeba člověku, chce-li klidně žíti, sám sebou býti spokojen a v klidu tomto povždy setrvat. Počíná fingovaným dopisem, který zasílá Senekovi přítel jeho Serenus. A vůbec celý rozhovor má ráz dopisu spíše, než filosofického pojednání. Látka rozebrána jest velmi jasně a přesně a ukazuje, jak mnohostranná byla znalost lidské duše u Seneky. Myšlenky zde obsažené mají cenu nepomíjející. — K překladu na mnohých místech přidávám věcný výklad, aby text snadněji byl pochopen; podávám tu ovšem jen věci nejnnutnější, ač i ty často působily mi obtíže, ježto není dosud dostatek pomůcek. Komentovaných vydání Seneky neznám.

L. Annaea Seneky rozhovor o duševním klidu.

Hlava I.

Senerův¹⁾ dopis Senekovi.

1. Zkoumaje nitro své poznával jsem některé chyby své zcela jasně a otevřeně, jako bych je rukou hmatal; jiné byly temnější a skrytější, jiné pak ne sice trvalé, nýbrž občas se vracející; a ty věru nejtěžšími bych nazval, ježto jako potulující se nepřátelé napadají člověka příležitostně, tak že nemůže ani jako ve válce býti stále připraven, ani jist jako v míru.

2. A takový právě stav, — proč bych Ti jako lékaři svému nevyznal pravdy? — při sobě nejvíce shledávám; nejsem totiž toho, čeho jsem se obával, a co jsem nenáviděl, ani zcela prost, aniž zase tomu zcela podlehlý. Jsem tedy ve stavu ne sice nejhorším, ale přes to velmi žalostném a protivném: nejsem ani nemocen ani zdrav.

3. Nenamítej, že při všech ctnostech začátky jsou slabé, že časem teprve se upevňují a sílí; vímť taktéž, že po čase uznává to, co vyžaduje zvláštní námahy, jako vnější čest, řečnická sláva a vůbec vše, kde počítáme na cizí úsudek. Jak vážné podniky, tak i jen klamné vyžadují let, než znenáhla postupem času dosahují své barvy. Já se však obávám, aby zvykem, jenž vše utvrzuje, tento vadný stav můj nepronikal hlouběji. Dlouhý styk jak s dobrem tak se zlem vzbuzuje k nim lásku.

4. Tuto mezi obojím kolísající slabost duševní, jež opravdově se nekloní ani ke zlu ani k dobru, nemohu Ti vylíčiti tak najednou, jako spíše po částech. Vyložím Ti, co se mi přihází: ty pro nemoc vynajdeš název.

¹⁾ Annaeus Serenus byl dle Plinia a Tacita praefektem Neronovy tělesné gardy a důvěrným přítelem, mladším ovšem Senekovým, Plinius se zmiňuje, že s jinými zároveň otrávil se požitím jedovatých hub při jakési hostině, a Seneka píše v 63. svém dopisu, že trpce litoval smrti tohoto svého přítele.

5. Přiznávám se, že mám přílišné zalíbení ve spořivosti. Nezamlouvá se mi pro chloubu upravené lože, ani šat ze skříně vyňatý a tisíci závěsky a ozdůbkami vyšívaný, aby se skvěl, nybrž všední a laciný, který netřeba starostlivě schovávat ani brátí.

6. Mám rád oběd, který nemusí připravovati a s ním očekávati řady otroků, ani který před mnoha dny již byl objednan a četnými rukama připraven, nybrž snadně zhotovitelný, jednoduchý a prostý, který možno míti kdekoliv, neškodný ani pokladně ani tělu, nevracející se, kudy přisel.

7. Zamlouvá se mi sluha nevzdělaný a prostý otrok, těžké stříbro venkovského otce bez jakéhokoliv uměleckého jména, stůl pozoruhodný nikoliv různotvárnými proužky ani známý z častých změn nádhery milovných majitelů, nybrž užitečný, na nějž nemusí hosté hleděti s rozkoší ani rozplameňovati se proň závistí.

8. Přes tyto záliby znepokojuje ducha zařízení nějakého paedagogia,¹⁾ otroci pečlivěji než při slavnostech odění a zlatem premovaní, řada lesknoucích se služebníků; ba i dům, kam vkročíš, plný nádhery a bohatství ve všech koutech, na němž i střechy se lesknou, ba i dav provázející a sledující mizící dědictví. Co mám posléze říci o kryštálových vodách,²⁾ jež obtékají i samé hostiny a o hodech hodných veřejného obdivu?

9. Když po dlouhé době prostého života ven vyjdu, tu obklopí mne plným leskem životní požitky a narážejí na mne se všech stran. Duch počíná kolísati; i vracím se zase, ne sice horší, ale smutnější a nechodím již tak hrdě uprostřed své chatrnosti, ana potají vzniká hlodající pochybnost, není-li přece ono lepší: nic ovšem mne nezmění, ale vše kormoutí.

10. Potom líbí se mi následovati rady učitelů a pustiti se do správy obocní. Čestné a vysoké úřady totiž zamlouvají se mi pak, ne pro purpur a moc, nybrž abych prospěšnějším a užitečnějším bytí mohl přátelům a příbuzným a všem občanům, ba všem smrtelníkům vůbec. Když se zase poznám, následuji Zenona, Kleantka a Chrysippa, z nichž sice žádný neoddal se správě obecní, ač každého jiného přípoustěl.

11. Jakmile něco otřese duši nezvyklou nárazům, jakmile přihodí se mi něco nedůstojného, — což v životě lidském tak časté jest, — nebo něco neděje se po přání mém, neb věci nepatrné mnoho času vyžadují tu vracím se k nečinnosti a podobně jako i znavený dobytek k domovu rychleji pospíchá, s radosti uzavírám se mezi své zdi. Ať někdo neodnímá mi žádného dne, když nemůže mi jej dostatečně nahraditi. Ať do sebe jde duše, sebe vzdělává, nic ať nečiní, co by před soudce patřilo. Vítán buď klid prostý starostí obecných i soukromých.

12. Jakmile však mocnější četba vzruší mysl a vznešené příklady ji povzbudí, s chutí běžel bych na náměstí, abych jednomu přispěl přímluvou, druhému pomoci, byť ne skutečně úspěšnou, přece však ochotnou, na veřejném náměstí skrotiti bych chtěl pýchu toho, kdo zle štěstím se vychloubá.

13. Vzhledem ke studiím, soudím věru, že lépe jest na věci samé nahlížeti a pro ně hovory vésti a v ostatním slovo dáti věcím, aby tu, kam

¹⁾ Místo, kde vychování byli hoši, někdy byly tu i dítky otroků k různým, ne vždy čestným službám vznešených občanů.

²⁾ V jídelnách bohatých Římanů obtékaly proudy vodní, aby ochlazovaly vzduch; v nich plovaly, jak líčí Seneka v „Nat. quaest. III. 17, ryby, pro zábavu tu chytány a hned pro hostinu připravovány.

vedou, nenástudovaná vznikala řeč. Nač pak skládati řeči věky trvající? Máš snad kdy, starati se o to, aby potomci o tobě nemlčeli? Narozen jsi pro smrt; mlčenlivá mrtvola méně má obtíží. Pročež využívaje daného času piš slohem prostým, nevyhledávaje svou slávu. Méně obtíží zakoušejí ti, kdo pro přítomnost jen pracují.

14. Brzy však zase, když vznešeností myšlenek duch se povznese, dychtí po slovech a touží co nejvznešeněji se vysloviti a řeč přizpůsobiti vznešenosti předmětu. Tu pak zapomínaje na zákony a přísná pravidla vznáším se do výše a nemluvím již obvyklými svými slovy.

15. Nemíním již dále hovořiti o jednotlivostech: vůbec ve všem mne pronásleduje tato slabost duševní, byť i dobrá. Bojím se, abych se v ní ponenáhlu nerozplynul, nebo co jest ještě horší, abych nepodobal se padajícímu a by nestalo se ještě něco horšího, než se domnívám: na vlastní záležitosti přátelsky pohlížím a zaujatost vždy překáží úsudku.

16. Soudím, že mnozí byli by již mohli dojíti k moudrosti, kdyby se byli nedomnívali, že již k ní došli, kdyby si byli leccos nenalhávali, leccos otevřenými očima nepřešli. Nedomnívej se, že spíše cizí než naše vlastní lichocení k pádu nás přivádí. Kdo odvažuje se říci si pravdu? Kdo uprostřed pochlebníků a vychvalovatelů nelichotí nejvíce sám sobě?

17. Prosím tedy, znáš-li nějaký lék proti této nestálosti, abys mne za hodna uznal, bych tobě za svůj klid byl povinován. Vím ovšem, že tyto záchvěvy duše nejsou nebezpečné ani bouřlivé. Mám-li užiti vystižného podobenství o tom, nač si stěžuji, tedy netrápí mne bouře, nýbrž jen mořská nemoc: ať jest již jakékoliv to zlo, vysvoboď mne z něho a na pomoc spěj tonoucím, který pevnou zemi má před očima.

Hlava II.

Odpověď Senekova.

1. Sám věru mlčky již delší dobu hloubám, milý Serene, čemu bych přirovnal takový stav duševní; nenalézám pak vystižnějšího příkladu jako těch, kdož z dlouhé a těžké nemoci uzdraveni, bývají časem stížení nepatrnými záchvěvy a lehkými záchvaty; a když i těmto zbytkům nemoci zcela unikli, přece jen se znepokojují podezříváním, a ač zdraví dávají zkoumati lékařům svůj puls a úzkostlivě posuzují každou teplotu svého těla.

Tito, milý Serene, nemají tělo nedosti zdravé, nýbrž zdraví nedosti uvyklé: jako i na stichlém moři neb jezeru zdá se jakési pohnutí, ač již bouře utichla.

2. Není tedy třeba oněch mocnějších prostředků, o nichž se nerozšiřuji, jako, abys brzy násilí si činil, brzy na sebe se horšil, brzy sobě odporoval, nýbrž onoho, co ovšem přijde naposled, abys sobě důvěřoval a byl přesvědčen, že dobrou kráčíš cestou, nijak nedávaje se zmásti klikatými cestami mnohých, kteří různě se toulají a často při samé cestě bloudí.

3. To, po čem toužíš, totiž nedáti se zviklati, jest velké, vznešené, božstva blízké. Tuto pevnost duševní nazývají Řekové *εὐθυμία*, o níž Demokritos¹⁾ výbornou knihu sepsal. Já ji nazývám duševním klidem.

¹⁾ Demokritos z Abdery (nar. kol. 470. před Kr.) jest řecký filosof. Z jeho ztraceného spisu *περὶ εὐθυμίας* pravdě podobně čerpá Seneka v tomto pojednání; jak mnoho nemožno ovšem určit.

Není nutno napodobiti a překládati slova dle jejich tvaru: věc sama, o níž se jedná, musí býti jménem dobře vyjádřena, které by mělo řeckého názvu význam, nikoliv tvářnost.

4. Tážeme se tedy, jak by mohla duše vždy klidně a nerušeně postupovati, sama sebou býti spokojena, stav svůj s radostí nahlížeti a radost tuto nepřerušovati, nýbrž v klidu setrvati, nevynášejíc se nikdy ani nesnižující: to pak bude klid duševní. Kterak k němu dojíti možno, zkoumejme povšechně: ty pak vybereš si z těchto povšechných prostředků, kolik budeš chtíti.

5. Prozatím nutno veškeré to zlo objasniti; svou část již každý z něho pozná. Zároveň tu poznáš, oč méně obtíží máš se svou nespokojeností než ti, které v přetvářce spíše udržuje stud než vůle, ježto vysoký úřad spravují neb mají velké jméno.

6. Všichni jsou v témže stavu, i ti, kdož trpí lehkomyšlností a omrzelostí a věčnou touhou po změně, kterým vždy více se líbí to, co právě opustili, i ti, kteří ochablí jsou a plní nudy. K nim připoj ty, kteří jako člověk, jenž nemůže usnouti, stále se převracejí a tak neb onak kladou, pokud znaveni klidu nedojdou: měnice stále životní své povolání, posléze zůstávají tam, kde je zadržuje ne sice nechuf ke změně, nýbrž stáří k obnově lenivé. Sem patří i ti, kteří jsou méně kolísaví ne z pevnosti povahy, nýbrž z lenosti: žijí ne jak by chtěli, nýbrž jak počali.

7. Nesčetné nad to jsou ještě vlastnosti té vady, ale výsledek vždy týž: nespokojenost sebou samým. Vychází to z nemírnosti duševní a chtivosti nedosti sebevědomé a prospěšné: když buď neodvažují se k tomu, po čem touží, buď nedosahují toho a jen nadějí se zcela oddávají, stále vrtkaví a nestálí jsouce, jak nutně se přihází těm, kdož lpí na svých přáních. Dávají se každou cestou a přiučují se i věcem nečestným a nesnadným a nutí se k nim; když pak námaha jejich nedozná odměny, trápí je marné snížení a oni nelitují, že po špatném, nýbrž že marně toužili.

8. Tu litují svého podniku, ale obávají se nového něco podniknouti; zmocňuje se jich ona rozháranost duševní, jež nenalézá východu, ježto nedovedou ani poroučeti svým vášním, ani jich následovati; zmocňuje se jich váhavost života nedosti rozhodného, stav, kdy zmírá duše nedostatkem činnosti uprostřed marných svých přání.

9. To vše stává se tím horším, když lidé takoví ze zoufalství nad marnou námahou svou oddávají se nečinnosti a tajným snahám, jimž nemůže se přizpůsobiti duch mající smysl pro záležitosti obecní, toužící po činnosti s přirozeností svou již neklidný, když málo má v sobě, co by jej potěšilo. Zmizí-li tedy potěcha, již skýtá již samo zaměstnání těm, kdo sem tam se pohybují, nemůže duch snést domova, samoty, stěn a nespokojen jest, když sám na sebe jest odkázán.

10. Odtud ona omrzelost, nespokojenost sebou samým, ono kolísání duše, jež nikde klidu nenalézá, ono trpění, byť trapné a kormutlivé, života zahalčivého; neboť když stydí se vyznati příčiny a ostýchavost v duši mučivě působí, tu samy sebe dusí stísněné touhy, jež nemohou se vyprostiti. Odtud pak zármutek, ochabnutí a tisícové bouře duše, jež sama neví, co chce, jež při každém podniku je napjata, hned naději ztrácí o se kormoutí. Odtud onen stav, kdy proklínají svou nečinnost, nařikají na nedostatek zaměstnání závidějí jiným jejich prospěch. Živí nepřízeň tu neblahá lenost; oni pak touží, aby všichni zkáze propadli, ježto oni sami nemohli se povznést.

11. Posléze z tohoto odporu proti prospěchu jiných a z vlastní zoufalosti duch horší se na osud, nařiká na svět, v ústraní se oddaluje a v bolu svém se trápí, ježto stydí se a mrzí. Přírozeností svou zajisté duch lidský je čilý a k činnosti náchylný. Vítaná je mu každá příležitost, když může se probuditi a povyraziti, tím vítanější všem těm duším, jež rády zemdlévají prací. Jako některé vědy touží po škodlivém doteku rukou a těší se z něho a ošklivou tuto bolest těla těší vše, co ji dráždí, tak ani i těm duším, do nichž vášně jako zlé vředy se provalily, požitekem je námaha a neklid.

12. Jsouť věci, jež i našemu tělu způsobují přirozenou jakousi bolest, jako obracet se a měniti neznavený dosud bok, hned do toho, hned do onoho postavení se vrhati, jako onen Achilles u Homera,¹⁾ jenž hned je nakloněný, hned zase obrácený a různé polohy vyhledává, podobně jako nemocní, kteří nikde dlouho nevydrží a po změně touží, jako by mohla pomoci.

13. Proto podnikají se různé cesty a po březích se bloudí a rozháranost s přítomností vždy nespokojená zkouší brzy moře, brzy pevninu. Vzhůru do Kampanie! Ale již hnusí se líbezné podnebí. Do nevzdělaných krajin se podívejme. Do hvozdnatých hor Bruttijských a Lucianských pojďme. Přece snad něco se najde v těchto pustinách, v čem by se oči přepychu uvyklé osvěžily v dlouhé pustotě hrozných krajin. — Do Tarentu spějme, kde slavný je přístav a mírné podnebí pro zimní pobyt a tolik domů, že by mohly pojmouti veškero dávné obyvatelstvo. — Obraťme se však do Říma. Příliš dlouho již postrádají uši jeho hluku a hovoru. Příjemným bude kochati se zase jenom z lidské krve.

14. Tak podniká se cesta po cestě a divadlo střídá se s divadlem, jak praví Lukretius:¹⁾

Tak každý od sebe vždy prchá . . .

Co však to pomůže, neuprchne-li skutečně? Vždy sama sebe následuje a nikdy neustává velepříjemný ten průvodce.

15. Protož musíme věděti, že chyba, jež nás tíží, není v místech, nýbrž v nás samých: Neschopni jsme delší dobu vše snášeti, nemáme dosti trpělivosti ani pro námahu ani pro rozkoš, ani pro vlastní své záležitosti ani pro jakékoliv jiné. To přivedlo již leckteré k smrti, ježto přes častou změnu svých záležitostí přece stále v témž byli a k ničemu novému nedospěli. Mrzeti počal je život i sám svět a následovalo známé dno divých rozkoší: stále totéž? (Příště dále.)

VOJT. SRBA.

Víra starých Slovanů a naše Mythologie.

Loní v Praze vyšlo Bájesloví Slovanské z péra slavně známého pana Jos. Růžičky. Že autor nejednou apostrofuje mládež československou, vychovatele i učitele této mládeže, opravňuje k nějakému posudku nejen

¹⁾ Ilias XXIV. 10 a násl.

¹⁾ T. Lucretius Carus básní svou »De rerum natura« šířil v Římě filosofii Epikurovu. Žil asi mezi rokem 96—55 př. Kr.

práce této, alebrž vůbec všeho, co v té věci dosud jest českým jazykem uveřejněno, ať příležitostně, úryvkově, ať encyklopedicky, po způsobu naučných slovníků. Zeptá-li se kdo, jakou že staří Slované měli víru, ne bez úžasu kde kdo odpoví, že pohanskou; ale že jest z prvních povinností každého mythologa rozlišovat od sebe pohanství dvoje, nám, tisícletým to odkojencům „klassického studia“ není tak honem na snadě. Je totiž pohanství zděděné, původní, jakožka přirozené, k němuž lid Inul a Ine od nepaměti, a je pohanství uměle vymyšlené, básnicky rozprášené, ze kterého sami tvůrcové, jsouce liberalismem a neznabožstvím nakvašeni, jen smíchy měli — *cur non ridet haruspex?* — tedy pohanství knižní, jakého lid neznal, lid nevyznával, čímž míníme pohanství řecko-římské. Kdo tuto klassickou pohanštinu kdysi prakticky vykonával, a kdo i z našich vzdělanců do nebe vychvaluje, Fr. Pohunek v brožurce Staropohanské Štěstí 1887 v Praze zajímavým líčí způsobem. Bude-li kdo psátí budoucně o pohanské víře starých národů přirozeně se vyvinuvších ještě jednoho důležitého rozdílu dbáti musí. Něco jiného jest jádro této víry, všem kmenům společné, od nepaměti z původního pramene zděděné, a zas něco jiného jsou pozdější výstřelky, více méně místní, krajinné, k nimž nevyhnutelně dlužno počítati i všecky pověry, z nichž některé jsouce rázu čistě výchovného — klekanica tě zebere, nezvoň nohama, kopeš rodičům hrob -- do soustavy věroučné ani nelze zařadovat.

Všeobecně je známo, jak předkové Slovanští bývali a (arciť už vymírající) lid moravský dosud jest od srdce zbožný, ale přese všechno působení nynějšího světla křesťanského, též náramně pověřčivý. Co je dnes, bylo dávno již tím průvodněji. Nebylo za stará těch dobře zorganizovaných a velmi dbalivých ústředí věroučných a mravoučných, jaká známe dnes v Římě a Cařihradě, v Berlíně a Petrohradě, ústředí to, jež mají bedlivé oko jak na lid, tak i na řády, často některému kultu výlučně oddané. „Za onoho času“ víra i výkony náboženské svěřeny byly kněžstvu a při chrámech i jakémusi druhu řeholnictva, které pěstovalo, co se lidu zamlouvalo, a last not least jemu samému co nejvíce vynášelo. Tady dlužno hledati hnízda pověr krajinných a místních; a velice je litovati snahy, takové místní výstřelky vyhlášovat za věci všeslovanské a po skutku teprv bédovat, že chybí pramenů dokladových. Jak i „věřící laik pohanský“ někdy vymyslí pověru o vukodlaku, která se prakticky ujímala, Žunkovič ve výtečném díle: *Wann wurde Mitteleuropa von den Slaven besiedelt*“ v Kroměříži 1906 na str. 175 a 176 mistrovsky odůvodňuje přísným staroslovanským řádem manželským, jemuž se i Tacitus i Caesar obdivoval. —

Vše, co dosud o víře staroslovanské — arci bez těchto podotknutých a přec tak závažných rozlich — bylo napsáno, možno roztržiti dle trojího hlediska, s něhož záslužná jinak kompilace podniknuta. Stoupenci školy nejstarší přirozeně jsou humanisté, zbožňovatelé klassických Řeků a Římanů. Jim běželo o to, v každém zjevu slovanském vynajíti analogon klassické mythologie. Stačíž na příklad Buchlov, který má znamenati „Boha lovu“, Sudoměřice, dědinka pod Strážnicí, je prý rodiště slovanských Park = „sudiček“. Svůdstvím na takový názor je četba klassických autorů, jižto Nertu kladou na roveň Dianě, jako Tacit, a mluví o skytickém Hermesu, jako Mela. Že je v tom okatý anachronismus, zaujatému klassičákovi uniklo, laikovi pak na rozum nevstoupí. Slované dávno a pradávno věrouku svou měli vycelenou, než klassickým národům přišlo na mysl, ze zděděných náboženských prvků, jimž už ani nerozuměli, rozprást tu nepřirozenou a nemravnou směsici bájek, jež názvu „víry“ ani nezaslouží. —

Druhá škola je moderní, s oblibou ale i s vysoka roztrubovaný Sonnenwendismus, jak tento názor od západu pro krátkost označime. Že by Slované byli měli za základ své zděděné víry Sonnenwendismus je věc, kterou dlužno teprv dokázat a ne a priori konstatovat. Může býti, že některé pověry a pověrečky krajinné a místní hledí k tomuto názoru, ale dle všeho, co o pověrách víme, žádný soudný člověk je nebude bráti za základ bohovědeckého systému! A pak; Sonnenwendismu slovanskému přímo odporuje toto. Z Tacita a Caesara víme, že Slované počítali den od večera do večera; toto počítání Dr. Musil v XIII. extensi: Jaký týden znali staří východané (v Praze 1905) nazývá měsíčním a přivlastňuje národům pastýřským. Z jaké příčiny i Slovany dlužno míti za národ původně pastýřský, nesporně Žunkovič ukazuje v nedostihlém díle, už výše označeném. Nejinak se věci mají, rozumně-li uvažujem o ohních svatojanských. Neprávem zanedbávaný „Palacký“ moravský dobře se ptá, jakého pak Boha — Slunce rozumem obdařený člověk uctívá, když už je „milý Pámbiček“ přes hory a lesy zapadlý?! Bartošova pak poznámka v Moravském lidu, jak se říká sice boží den, ale nikdy boží noc, nemalé skýtá na věc osvětlení. I v tomto případě vidno, Slovanům že ještě nikdy ni pravda ni dobro nepřišlo od západu — a od severu.

Třetí škola, nejnovější, to jest monistická, teprv se rodí, chceš-li znova obrozuje. Stupenci její z doby nové jsou Dr. Musil a Žunkovič. Jest ku podivu, jak zásady obou mužů, ač předměty jejich bádání se od sebe rozcházejí, jako nebe od země, v tom se scházejí, že není v přírodě ni skoků ni trhlín a vše se vyvinuje jen z daných, zděděných prvků. O slovanské mythovědě vlastně nemluví ani Dr. Musil ani Žunkovič, ale shrneme-li, co oni na rozum dávají, a přimyslíme-li k tomu, co víme z dějin, jak Slované od šerověku žili jen sami sobě a jak v lidu, zvláště horském, nesporný je čistě slovanský konservatismus nad pomysl čilý až do dneška, dvojí věci se neubráníme podívat: kde že muž, jež pro nevyrovnanou znalost věcí slovanských nazýváme „Palackým“ moravským, nabral názor monistický, před dvaceti lety úplně neznámý, a proč vědátoři pro nepatrné formelní vady věci mužem tím podané zavrhuji, jak by jich ani nebylo.

Chtěj nechtěj, dlužno uznat, že muž ten dosud jediný uhodil na cestu pravou, pojistiv význam slova ‚Bůh‘ dnešní a dřívější, vymeziv věroučné prvky z prakolébky lidstva přinesené a všem kmenům Slovanským společné a vyloučiv z mythologie soustavné všechny ostatní přílepky, výstřelky a pověry. V tom, jak srovnává prvky bohovědné s mythy klassickými, všude vylupuje jádro historické nějaké příhody, ještě nikým není překonán. Nejpodatřenější je u něho, jak vysvětluje všeslovanské zvyky čili praktickou bohoslužbu, kteráž jediné v Písmě sv. má své půvobiště. Tak v advent nemá se ve staveních mnoho řečnovat — země před stvořením člověka byla pustá, hluchá. Masopustní reje — hýřivé živobyti lidu před potopou. Topení Morany — záhuba tvorstva za potopy. Průvody s májkami (květná neděle) — Noachova holubice s letorůstkou v zobáčku. Svatojanské ohně — čelední oběť Noachovců na památku a spolu na poděkování za záchranu. Tryzny ruské a vůbec slovanské — jichž mosaismus neznal, křesťanství však z národních obyčejů ve způsobě dušičkové slavnosti přijalo za své. Svatoháje slovanské nebyly ďábelstvím, nýbrž dojemným výronem IV. přikázání Božího, nesoucím se nejen k rodičům živým, ale též k dobrodincům a ochrancům, ba předkům zaslouženým o národ aneb o lidstvo vůbec. Za všeslovanskou zvláštnost, jedno zda zděděnou nebo samorostlou, kladou se i poutě do svatýň vzdálených třebas, jen když proslulých a nádherných,

pomni Retry, Radhoště a Kyjeva. To-li vše si připomeneme a mythologická studia tímto směrem-li povedeme, toho netušeného výsledku se dopracujeme, že nebude „na starém světě“ národa, jenž by byl staré jednotné prazjevení lidu v jeho prakolébce obecné tak věrně a tak ryze zachoval, jako národ Slovanský. —

A přece ti, jenž by si ho nad jiné za to měli vážit, domnívají se, že bůhvíjaké služby kultuře prokážou, když své moci a svého postavení nechávají zneužívatí tu na germanizaci, tu na maďarizaci. V pravdě, nevědí, co činí. —

FRANTIŠEK PIŠMISTR.

Co má mládež čísti?

Že knihy, spisy a noviny mocně, ba podivuhodně působí na mysl i duši člověka, kdož by pochyboval? Znáš-li spisy, knihy, jež se v některém domě čtou, znáš i ducha, jenž dům onen oživuje. Zkušenost učí, že dobré spisy jsou tichým missionářem, jenž celé rodiny obrací. Nejednen bere knihu dobrou do ruky a neodnese-li on z ní užitku, odnese ho druhý; jestliže ji odhodí pán, přečte ji sluha; nepřečte-li ji dnes nikdo, přečte ji někdo zítra. Slovem dobrá kniha jest kapitál trvalý i když její tvůrce spočívá v hrobě, ona působí ustavičně a jest takřka neustálou modlitbou za duši svého původce.

Jelikož ale zlo má více přívrženců než dobro, nalézáme též více spisů zlých než dobrých. A pomocí spisů zlých tlačí se bohužel zlo nejen do salonů, ale i do dílen řemeslnických, i do školy; zlý nedá se prositi, chodí bez únavy. Proto povinností dobrých jest, sledovati zlo krok za krokem, ukazovati pravou podobu zla a meze klásti jeho šíření.

Mějmež vždy na paměti. co často řečeno: „Když vlast v nebezpečí, každý občan jest obrancem.“ Když tedy proti náboženství četní povstávají nepřátelé, každý křesťan má být apoštolem, každý volej s prorokem: „Pane, povstali proti zákonu Tvému, pošlapali ho, chtěli ho zničití, vypudití ze světa, avšak nenávisť jeho nepřátel budiž měrou mé lásky k němu; proto že oni zničití ho chtějí, tím mi dražším bude.“ Toť především úkolem každého křesťansky smýšlejícího učitele.

Prostředky obrany mají býti šlechetny a přiměřeny času i okolnostem. V tom jest nám učiti se od protivníkův. Dnes jest čas četby, jak za starodávna byla doba řečnění. Čtíme díla náboženská, mravná, poučná a důkladná.

Sáhl-li kdo na majetek cizí, i kdyby k tomu byl donucen býval bídou bezměrnou, jest nazýván zlodějem a bývá odsouzen; a což spisovatel bezbožný, který vydírá cnost, nevinnost a náboženství ze srdcí nezkažených a otvírá širokou dráhu do propasti, ospravedlňuje krádeže a nepravosti! Hrozným hříchem jest, kdo vrhl se na život bližního svého i když na jedné oběti přestal. Není-li vrahem daleko horším spisovatel, který s chladnou krví namáhal se o svém zhoubném díle, a obarviv je nátěrem vědy a důmyslu, podal je jako sladký jed? Kdo dovede vyčistí oběti tohoto zlosynství? Vraždy sprosté jsou pomíjející, končí se obyčejně smrtí zločince; ale spisovatel bezbožný i když

žítí přestal, jeho „zločin“ žije, zvětšuje se a kazí společnost a šíří záhubu bez konce.

Smutné jsou skutky temnoty, ale daleko zhoubnější jsou následky klamně osvěty. A jsou-li spisy zlé škodlivy vůbec pro všechny, daleko větší neštěstí způsobují mládeži.

Jedním z nejdůležitějších prostředků výchovavacích jest četba knih. Dlouhé věky skládaly se na vědomosti, které dnes máme; dlouhé věky sbíraly námahy lidského rozumu a ovoce práce jeho zanechaly nám v rozličných knihách. Obmeziti tudíž vědy jen na školu, bylo by ukázati jen z daleka věc obdivuhodnou a nedovoliti přístupu k ní.

Školy samy i předměty v nich rozebírané nemohou býti jediným a dostatečným prostředkem k nabytí osvěty. Protož důležitou povinností mládeže jest, vzdělávati se mimo školu čtením knih.

Ale nejen vzdělávati, nýbrž spíše zušlechťovati se má mládež vědami, jakož i četbou. Četba má působiti na rozvoj mohutností duševních, ušlechťení srdce, utvrzení vůle, zaopatřujíc nás při tom jistou zásobou vědomostí.

Pravé vzdělání člověka záleží nejen v osvětě, nýbrž hlavně i v ušlechťení srdce a rozumné vládě vůle. Neboť i těm, kteří v kázních jsou, neschází často osvěty, a přece nebudeme jich počítati mezi opravdové vzdělance. Ti užili nabytých vědomostí k ukřivdění bližnímu!

Ve výchování nutno jest, aby znalost náboženství první místo zaujímal; ona má býti tím, čím jest slunce v soustavě světové t. j. ona má rozlévati světlo na všechny vědomosti. Všeliká nauka, kterou neprovází znalost a úcta k Bohu, jest mylná a škodlivá. „Počátek moudrosti — bázeň Boží! Toliko v bázni Boží nacházíme onu magnetickou jehlu, která nás uprostřed moře lidských věd, plných úskalí — doprovodí šťastně do přístavu „pravé moudrosti.“ Naproti tomu pak všichni plavci bez této vůdčí jehly rozbijí se na úskalí pýchy a domýšlivosti.

Pravý křesťan hluboce jest přesvědčen, že pravá moudrost a učenost není ovocem samého člověka, ale též darem Božím. Co protivno nauce Kristově, není z Boha a jest nebezpečným vrahem spásy lidské.

Jak nešťastná budou pokolení, když ze zřidel zlých mládež čerpá osvětu!

Knih, která určena jest pro mládež, má býti prodchnuta duchem andělské čistoty a nevinnosti. Jak velikým klenotem jest tato cnost sama v sobě, jak velikým klenotem jest zvláště mládeži, nemožno ani říci. Ona dodává vůli síly a vytrvalosti v práci, rozumu, bystrosti, obrazotvornosti pěkných obrazů, myšlénkám vtipnosti a správnosti. Tělo ani jednou nepodlehne vlivům neznámým, zrak nabývá čistoty, která mu dopouští patřiti do hloubky duše jako na dno čisté vody, na tváři rozlévá se andělská něžnost, na ústech úsměv nevinný; pohyby celého těla jeví podivuhodnou ušlechtilost a půvab nevyhovitelný. Hle, toť ovoce dobré četby!

Nad bibliothekou v Thebách byl kdysi tento nápis: *ψυχῆς ἰατρικὸν* — lék pro duši. Jak vznešené to pojmenování knih!

Než veliká část spisů dnešních není lékem, ale spíše otravou pro duši. Proto bděme nad mládeží sobě svěřenou a zkoumejme pilně co čte! Toť předním úkolem nás všech!

ANTONÍN ZAMAZAL.

Kreslení v hodině náboženské.

Netřeba snad dokazovati, že mezi všemi předměty, kterým se dítě ve škole učí, nejpřednějším, ale také nejobtížnějším jest náboženství.

Obtíže záleží v tom, že katecheta musí často dětkám podávati výklad o věcech abstraktních, nadpřirozených, pro život náš tak významných a důležitých.

Velkým uměním jest zmenšiti nebo dokonce překonati tyto obtíže. Čím spíše je překoná, tím snadněji dítě vše pochopí a v paměti udrží. Náboženství se mu stane předmětem zajímavým.

Jak toho docíliti?

Rozmanité nauky o výchově odpovídají na tuto otázku krátce: Vyučuj názorně a zajímavě. Názory ty mohou býti smyslové a rozumové. „Při vyučování na škole obecné největší důležitostí jsou názory smyslové. Kdykoliv se tedy při vyučování vyskytují nové pojmy, nebo nová slova, hled' je objasniti případnými názory. Nemožno-li věc samu dětkám ukázati, ukaž aspoň model nebo obraz věci, nebo věc nakresli.“ (Pinkava, Všeob. nauka o výchově.) Podobně Komenský praví: Čemu se žáci učí, tak jim to předlož' a vylož', aby to zřeli před sebou jako svých pět prstů.

V poslední době jeví se veliký zájem zvláště o toto názorné vyučování ve školách obecných. Konají se často prázdninové kursy pro kreslení na školách obecných a vydávají se nové metodiky moderního vyučování kreslení ve škole. Snahou těchto novot jest vzbuditi nejen talent kreslířský v dětkách, ale také uplatniti toto umění při názorném vyučování ve škole vůbec.

Ve spisu „Moderní kreslení ve školách obecných a měšťanských“ (od Anděla) čteme na str. 5. II. dílu: „Již v útlém mládí hledí dítě představám, jež se ho zmocnili, dáti vnější výraz a viditelnou formu.“

Psáti dítě neumí, ale kreslení je mu vedle řeči vydatnou pomůckou vyjadřovací, a kdo v tom kreslířském koktání čísti dovede, ten se mnohem naučí z toho poznání.“

Nejlepší učitel lidstva, J. Kristus, znázorňoval výklady své podoběstvími a obrazy. On je přímo kreslil před očima svých posluchačů. A lid ho poslouchal jednou bez únavy skoro celý den.

Ku názornému vyučování jest třeba mnoha pomůcek. Vejděme do místnosti moderní školy. Na chodbách, na stěnách tříd sám obraz a diagram, a v kabinetě jich leží ještě celá řada v zásuvkách. A pořád se doplňují novými. — A nyní tažme se, kolik máme my pomůcek pro vyučování náboženství, které přece nejvíce znázornění potřebuje. Jest jich směšně málo a ty jsou ještě nedokonalé. Najdete snad ve školách obecných nebo měšťanských jednu mapu Palestiny, sbírku obrazů biblických od Herdera nebo Hölzla, obrazy k liturgice a už jste u konce. Tu a tam katecheta dobrovolně za své peníze zaopatří si některou novou pomůcku, ale není to všude ani možno. A přece by bylo záhodno, aby v každé škole byla jistá zásoba nejnütnějších pomůcek pro náboženství. Jmenuji aspoň některé: Písmo sv., obrazy měst Betléma, Jeruzaléma a pod., diagram

církevního roku, obrázkové vysvětlení „Otčenáše“, růžence, mše sv., obraz sv. patronů českých, obraz sv. Otce, biskupa a pod.

Bylo by záhodno, aby se promluvilo s umělci-malíři a nakladateli. Snad katechetský spolek by se mohl této věci chopiti sám.

Dokud nemáme těchto názorných obrazů, přispívá k jasnému názoru a zajímavosti kreslení křídou na tabuli. Užívám této pomůcky již dlouhá léta a mohu říci, že s dobrým prospěchem. Již od první třídy počínaje, kreslival jsem, co se jen dalo. Mám celou sbírku takových drobných, jednoduchých kreseb, které se velmi snadno dají křídou na tabuli načrtnouti. Na popud svých spolubratří v povolání hodlám je časem vydati jako pomůcku katechetům na obecných i měšťanských školách. Zaslal jsem některé z kreseb vldp. docentu paedagogiky Frant. Pinkavovi ku posouzení a ten o nich píše: Myšlenka, jíž kresby slouží z hlediska paedagogického, zaslужuje plného povšimnutí. Kresby buďtež prostinké, avšak přečvkusné, nikdy však uměle kombinované.

Mnohé věci, které se nedají slovy snadno vysvětliti nebo zobraziti, dají se křídou snadno znázorniti. Ku př.: vlastnosti duše, hřích dědičný, očistec, předpekli, církev, příslušnost k církvi, milost posvěcující a pomáhající a t. d.

Zvláště na jednotřídce je kreslení v náboženství velmi výhodným. Jednoduchými tahy naznačí se na tabuli ku př.: stvoření v 6 dnech, různost tvorů atd.: děti si obraz brzo vštípí do hlavy, opakují jej snadno a udrží v paměti. Na to si obrazec samy na tabulky v klidu malují a katecheta pokračuje nerušeně v oddělení druhém.

Kreslení jest jak pro katechetu, tak pro děti se zdravotního hlediska velmi prospěšným. Jednak nutí katechetu, aby stoje přednášel, ušetří mu mnoho slov, kterých by jinak užiti musil, jednak povzbuzuje ducha žactva, které nejen slyší, ale zároveň vidí před sebou živou představu. Chopí-li se katecheta křídou, stichnou nápadně děti a uprou zrak k tabuli. Zvláště ve třídách, kde je příliš mnoho dětí, se kreslení velmi odporučuje. Netřeba je stále vybízeti ku klidu a unavovati sebe i dítky.

Podobně počínají si učitelé světských předmětů. Tímovo „vyučování prvouce“ je plno jednoduchých, velmi snadných obrázků, které učitel při jistých výkladech přímo na tabuli kreslí.

Namítne se snad, že nejsou všichni „katecheti kresličci.“ Neupírám, ale dovoluji si tvrditi, že prosté, jednoduché črty dovede každý i neumělec nakresliti. Jenom zkusit. Dovede-li to mnohý 6letý hoch, bylo by to smutným svědectvím slabé vůle u učitele.

Řekne se: škoda času! Naopak je to veliká úspora času. Mnohdy promarní se dlouhým popisováním mnoho času a děti na konec přece nemají určité představy. Kristus byl zvláště dovedným kresličem. Když se Ho ptal zákoník: kdo jest můj bližní? mohl mu dle našeho katechismu říci krátce: každý člověk. On toho však neučinil, ale začal kreslit dlouhý děj o milosrdném Samaritánu. Kdo by se osmělil tvrdit, že zde byl mařen čas?

Konečně by někdo mohl namítnouti: Kde jsou biblické obrazy, tam netřeba kresliti na tabuli. Připouštím, ale podotýkám, že obrazy ty nejsou pro každý příběh a že jsou namnoze nedokonaly a chybný. Obrazů těchto užívá katecheta obyčejně až na konci přednesu, kdežto kreslení názorného užívá současně s výkladem. Dítě pochopí obraz na konci hodiny tím snadněji.

Než zamýšlenou pomůcku „kreslení v hodině náboženské“ dám do tisku, obracím se na ostatní spolubratry, aby návrh můj svými dobrými návrhy podporovali a případně své zkušenosti v oboru tom laskavě sdělili. Pošlete své náčrty, přehledy, udejte prameny a pod.

O jiných pomůčkách k náboženskému vyučování zase jindy.

Učitel a bible.

(Listy ze Slezska.)

„Vychovatelé a vůdci, učenci i básníci
volají po této podivné knize síly a
požehnání pro sebe a národy.“

Rosegger.

„Nech kultura duchů jen stále pokračuje,
nech vědy přírodní vyrůstají do tíže a hloubi,
nevystoupí nad vznešenost a mravní
kulturu zářící z evangelií.“

Goethe.

Zavést za našich časů hovor o věcech náboženských znamená uvaliti na sebe odium pietisty nebo klerikála. Nic neprospěje poukaz na duševní pokrok oněch zemí, kde bible jest více než v zemích katolických pokladem rodinného oltáře a domácího krbu — jako v zemích protestantských ku př.; nic neprospěje poukaz na největší velikány Husa, Žižku, Štítného, Komen-ského, Pestalozziho, Palackého, Havlíčka, Tolstého atd. atd., kteří vesměs z bible čerpali mravní síly své i tehdy, když osudy životní nejtíže na ně doléhaly! Velebí se jich životní dílo jako nadherná stavba, po základech její se však neohlíží.

Chceš-li, příteli, býti pokrokovým ve smyslu moderním, nesmíš o věci náboženské, o bibli ani zavaditi, tím méně ve smyslu sympatickém. Můžeš snad prázdný svůj čas strávit s veselou společností, politikou světovou, stavovskou nebo místní, můžeš jej třebaš ubítí karbanem, alkoholem a j. sprostou zábavou — to tě u moderní společnosti neponíží tolik co sebe vážnější hovor o věcech náboženských. Za četbu nejfantastičtějších a nekluzších literárních výpotků moderní produkce dostanes spíše rozřešení, než za četbu bible nebo postilly. A máš-li zálibu v dojemnějších choralech duchovních, padneš v porok reakcionáře u moderních, zvláště mladých „paedagogech“ majících Komen-ského, Pestalozziho, Husa a p. plná ústa. Jen pryč od všeho, co náboženstvím zavání.

A přece, laskavý čtenáři, přicházím tu s úvahou o bibli.

Proč?

Proto že žádná snad kniha nemluví tak k srdci učitele prací školní znaveného, prachem školním zmořeného, zlobou lidskou uštvaného jako — bible, protože málo je věru knih, aby obsahem a formou tak dojemně a mile připomínaly nám — věkem scházejícím — zlaté doby mládí, jako bible.

Její mythicko-idyllické ovzduší rovněž tak příjemně a ušlechtilé baví a vábí mysl dětskou strastmi drsného života i chladností rozumujícího ducha nedotčenou, jako hlásá rozumu vyspělému nejvznešenější pravdy ethické. Kde

nitrem svým rozervaný moderní člověk vidí záhrobní děsné prázdno, hrozně temné nic, tam bible kouzlí myslí trpícího nebo ze světa odcházejícího věčně laskavého Tvůrce; ale i hlas její o trestu za zlé činy jest — blahodarný. Pod obojí perspektivou bible taje led i nejzatvrzejšího srdce, ovšem — pakli se najde pravý tlumočnick.

Ve hluboce tajemném rázu této knihy, jak Rosegger praví, tkví nevyčerpatelný pramen, z něhož povzdy proudí tolik náboženského života. Mezi učenci dávno vyskytla se hádka o tom, které dílo více prospělo vzdělanosti, bible či Homer. Jak naivní to hádanka!

Pravda, Homer stal se zkušebným kamenem klassického vzdělání na vyšších školách; ale kolik z toho vniklo praktického v národy, v lid sám? Poměrně velice málo. Ale bible přerodila národy i státy! (Pokr.)

ARNOŠT J. ČERNÝ.

Obzor paedagogicko-hudební.

O hudebních nástrojích.

Jejich původ, vývin a sestrojení.

Hudební nástroje novodobé mají svůj původ v dobách nejstarších. Byly to arci podoby hrubé a velmi jednoduchého sestrojení a teprve během času vzaly na se podobu ušlechtilou a sestrojení dokonalého.

Nicméně zachovaly se některé z oněch starých nástrojů ještě až do dob nových na př. u divochů jsou vážnými nástroji řehtačka a buben, u nás jest prvnější hračkou dětskou a druhý důležitým nástrojem orchestrálním.

Velmi důležitým nástrojem jest trouba, která svého času hudbu barbarskou zdokonalila.

Píšťala jest původu velmi dávného, jest téměř po celém světě rozšířena. Ve starověku byl k píšťale upevněn kožený měch a tak povstaly dudy. Změnou polohy při hře na tento nástroj povstala flétna.

Jiný tvar píšťaly jest píšťala Panova (moldánky, syrx), sestává ze skupení sedmi píšťal z rákosu různé délky.

Hudba moderní přinesla troubu s ventily a kornet.

Klarinet povstal z píšťalky ze stébla utvořené, má chvějnou štěrbinu čili jazýček.

Pak povstalo také harmonium, které obsahuje chvějné jazýčky kovové.

Z jednoduché píšťaly povstal během doby vznešený a nyní mohutným svým tonem velkolepý nástroj, varhany.

Skotové varhan ve svých chrámech neužívají, jejich ton jest jim protivný, nazývají je posměšně „bednu píšťal“.

Nástroje strunné mají také původ v dobách nejstarších. Povstaly z prajednoduchého lukuhudebního.

Staroegyptská harfa sestávala také z hudebního luku, na němž napnutá struna a na struně navlečen byl kroužek, kterým dala se délka struny posunováním měniti, drnkalo se na strunu tyčinkou; za resonator sloužila čtvera, o kterou luk byl podepřen.

Týmž způsobem byly sestrojeny harfy assýrské, perské a staroassýrské.

Později byla harfa zdokonalena tím, že do předu připevněn byl sloupek, by kostra její byla pevnější. (Bližší o harfě dále.)

Piano lze také počítati ku harfám. Rozdíl jeví se tu jen ten, že hraje se naň úderem kladívek na struny a nikoli drnkáním.

Počet hudebních nástrojů jest v nynější době velmi četný a také jejich sestrojení na vrchol dokonalosti přivedeno.

Při nástrojích hudebních hledíme hlavně k jich sestrojení, objemu, povaze a příznivé poloze zvukové. Od toho také závisí způsob, jimž lze docíliti různých oněch barvitostí zvukových, které v nynější hudbě moderní pozorujeme.

Věda, která nás o tom seznamuje, nazývá se nauka o nástrojích hudebních a instrumentaci.

Věda ta jest velmi složitá a vyžaduje mimo důkladnou znalost ji samé, také znalost teorie a harmonie.

Základní zásada zvuku jest chvění.

Chvěním se tělesa pružného povstane zvuk, který vzduchovými vlnami přichází do ústrojí sluchového, a tak jej slyšíme.

Napneme-li na př. strunu mezi dvěma hřeby a uvedeme-li ji dotknutím ve chvění, tu shledáme, že její zvuk nabude takové povahy, jaké shledáváme při nástrojích strunných.

Chvějící se struna nemá té způsobnosti, aby její zvuk přenesen byl do vzduchu se svou plností.

Spojíme-li však strunu s hmotou pružnou, která s ní současně do chvění přivedena býti může, nabude zvuk své plné síly, kteráž se bude řídit dle pružnosti hmoty.

Toto nejlépe můžeme pozorovati u ladiček. Narazíme-li ladičkou o tvrdý předmět, uvedeme ji ve chvění, její zvuk však bude slabý, opřeme-li držadlo její o pružné těleso, na př. o desku stolní, sesílí se dosti značně její zvuk.

Toto spoluznění hmot pružných jest základem hudebních nástrojů strunných.

Způsob vyluzování tonů jest rozmanitý, tak na př. u klavíru úderem kladívka na struny, u harfy drnkáním a u nástrojů smykacích smykem smyšce.

Pružné hmoty při nástrojích strunných jsou desky zhotovené ze dřeva smrkového v síle až do 1 cm.

Desky ty nazývají se desky ozvěnné aneb ozvučnice. Síla jejich řídí se dle výšky tonu a povahy nástroje.

Síly ozvučnice přibývá s výškou tonu v poměru přímém, od toho také závisí její tvar a velikost.

Zevnější podoba ozvučnice řídí se dle podoby nástroje. Tak na př. rovné ozvučnice užívá se u piana, harfy, citery a pod., mírně vyklenuté u veškerých nástrojů smykacích.

Byly konány pokusy nahraditi dřevěnou ozvučnici podobnou vyrobenou z kovu. Ton byl sice sesílen, byl však drsný a méně lahodný.

Ozvučnice nalezá se pod strunami. Struny zavěšeny jsou buď přímo na ozvučnici (u harfy, kytary a pod.) aneb také mimo ni. Spojení jest umožněno kobyolkou aneb lištou „pražec“ zvanou, těmi přenáší se chvění na ozvučnici. Struna jest zavěšena na jedné straně na strunníku a druhý konec navlečen o otáčivé koliky, kterými se struna na určitý ton napíná.

Jakost tonů závisí na délce, síle a jakosti struny.

Struny zhotovují se z ocele a mosazu; k obvíjení užívá se železa, mědě, pakfongu a stříbra. Struny střevové vyrábějí se z ovčích střívek. Horší jakosti jsou struny z hedvábí neb z konopí vyrobené.

Větší délka struny nahrazuje se mnohdy strunou kratší ale silnější, toho lze dosíci obvinutím struny slabým měkkým drátem, obyčejně měděným aneb dracounem stříbrným.

Výškou řídí se také síla, délka a poměrné napjetí struny.

Do chvění uvádí se struna buď „drnkáním“ (u harfy, citery, kytary a pod.) aneb „smyčcem“ (u houslí, violy, violoncella, basy a pod.), aneb také úhodem kladívka (u piana a pod.).

Nejstarší nástroj hudební jest loutna, z níž povstala mandolina a kytara.

Loutna — (z arab. al Ud) vyobrazení její nalezena byla na prastarých náhrobcích egyptských. Stala se nejoblíbenějším nástrojem Arabů, odtud pak dostala se do Španěl a dolní Italie. Ve XIV. století rozšířila se téměř po celé Evropě. V XV. až XVII. století užívalo se loutny ku doprovodu zpěvu; byla ale také nástrojem orchestrálním. Teprve v XVII. a XVIII. stol. zatlačily ji housle a klavír.

Loutna měla značný počet strun, a sice pět podvojných a jednu jednotlivou pro melodii nad hmatníkem napnuté, ostatní basové struny, které povstaly v XVI. stol., byly umístěny mimo hmatník, jelikož se jich užívalo pouze co prázdných strun.

Loutna měla různá ladění. Tak na př. v XVI. stol. G c f a d¹ g¹ aneb A d g h e¹ a¹. V XVII. a XVIII. století A d f a d¹ f¹ a basové struny (G) F E D C.

Mandolina mívá 8 aneb 10 strun vždy dvě stejného ladění. Obsahuje struny naladěné na g d¹ a¹ e².

Kytara má 6 strun, kytara basová má 13 strun; laděny jsou na A E d g h e¹. V Itálii užívá se jí ku doprovodu mandoliny. Kytaru přinesli Maurové do Španěl a odtud dostala se do dolní Italie, zde byla její podoba několikrátě přeměněna.

V traktátu Jana de Groches z r. 1300 uvedena jest pod jmenem Quittarra Saracenicá.

Z těchto nástrojů jest nejužívanější harfa.

Harfa jest nejstarší strunný nástroj. Nynější svou podobu měla již před tisíci lety u Egyptanů. Až do XVIII. stol. byla modulace do různých tonin skoro nemožnou, jelikož byly struny laděny diatonicky. Změna tonu jednotlivých strun děla se pomocí zvláštních „háčků“. Roku 1720 vynalezl Hochbrucker přístroj, jímž bylo možno všechny struny současně

přeladiti. Roku 1820 vynalezl Erard v Paříži podvojnou harfu pedálovou.

Harfa pedálová má 56—60 strun a 7 pedálů; každý z nich pošine veškeré tony o půl tonu výše. Objem tonů sahá od contra Ces až do ges⁴. Sedmi pedály dá se přeladiti do Es, B, F, C, G, D, A a E. Ostatní toniny As, Des, Ges a Ces dají se provésti enharmonickou změnou.

Citera má 24—32 strun laděných v kvartách a jsou rozděleny ve dva díly; díl zpěvný obsahuje 4 struny napnuté na hmatníku a ostatní jsou nad ozvučnicí; tyto poslední nazývají se basové. Struny na hmatníku hrají se prstenem a slouží ku hraní melodie, struny basové hrají se prsty a užívá se jich k průvodu.

Citery zhotovují se buď obyčejné aneb elegické a liší se od sebe pouze velikostí. Mimo tyto dvojí jest také citera smyčcová, na níž hraje se smyčcem. —

Housle náleží k nejdůležitějším nástrojům orchestrálním. (Historický vývoj uvedu ve zvláštní stati v některém z čísel příštích.) Mají 4 struny v kvintách laděných g d¹ a¹ e². Ozvučnice jejich jest málo vyklenutá, struny napnuty jsou nad ozvučnicí. K vyluzování tonů užívá se smyčce.

Ke strunným nástrojům náleží také viola, violoncello a kontrabas. —

O dechových nástrojích kovových bude pojednáno ve zvláštní stati.

Dlužno se ještě zmíniti o některých nástrojích bicích.

U Číňanů jest velmi užíváný tam—tam, jest kovová deska kruhovitá volně zavěšená, na ni tluče se dřevěnou paličkou. Číňané nazývají ji také gong—gong.

V moderním orchestru užívá se také cinell čili talířů. Složeny jsou z 76—78% mědi a zbytek z cinu. Když byly ulity, smočí se ve vodě, načež se tak dlouho kují, až dosáhnou náležité tvrdosti.

Tímtež způsobem vyrábějí se talíře turecké. Tyto jsou ze zvonyviny ulity a na soustruhu obráběny. Mimo to bývají také zhotoveny z nového stříbra.

K těmto nástrojům náleží také kastaněty a vlašské tamburiny.

Kastaněty podobají se skořábce ořechové, jsou ze dřeva, navlékají se na prsty a tluče se s nimi o sebe.

Tamburina sestává z nízkého lubu buď ze dřeva neb z kovu, na lubu napnutá jest na obroučku kůže, která pomocí šroubků dává se více méně napínati. Na spodní kůži nalézá se středem přepnutá struna. Do tamburiny tluče se dlaní. Užívá se ponejvíce při tanci k označení taktu. Jest to nástroj velmi starý, nyní nejvíce u národů orientálských, pak v Itálii a Španělech užíváný.

Podobné sestavení má velký buben, na spodní kůži nemá napnutou strunu. Lub má oproti své velikosti mnohem užší. Palička bývá ze dřeva, opatřená proužkem z prýže, by při úderu dosti přiléhala.

Třírožka čili triangl jest ocelový drát ohnutý ve stejnoměrný trojúhelník, jehož jeden konec vybývá v ouško, za kteréž lze nástroj zavěsiti. Do ní tluče se kovovou týčinkou.

Veškeré zde jmenované nástroje bicí byly bez určité výšky tonové. —

K nástrojům s určitou výškou náleží:

Kotle čili timpany, jsou to měděné kotle spočívající na třech nohách. Potažené jsou koží, na způsob bubnu. Kůže napíná se buď šroubky aneb zvláštním nově vynalezeným přístrojem, kterým lze docílit určité výšky tonu. Kotlů užívá se dvou, jeden bývá větší a druhý menší. Větší kotel obsahuje tony: F, Fis, G, As, Hes, H a C; menší: Hes, H, c, cis, d, dis, e a f. Ku hře užívá se dvou paliček potažených koží; nejlepší paličky jsou z lisované houby.

Hra zvonková sestává z řady zvenků v chromatickém postupu naladěných. Místo zvenků užívá se také ocelových proužků na lýře zavěšených. Hra zvonková obsahuje úplně dvě oktávy. Proužky ocelové nalézají se ve dvou řadách, v jedné řadě tony původní c d e f atd. a v druhé tony chromatické. Ku hře užívá se dvou paliček, které jsou připevněny na hedvábné struně.

Jsou-li proužky ze skla, nazývá se nástroj ten skleněná harmonika. Někdy bývají také ze dřeva smrkového a tu nazývá se dřevěná harmonika aneb dřevoslam.

Na tyto nástroje lze hrát buď melodii samotnou, nebo s jednoduchým průvodem.

Podobně jest sestaven cimbál, velmi starý nástroj hudební, který až do dnešní doby udržel se v Uhrách, kdež jest velmi oblíbeným nástrojem. Sestává ze skříně v níž nalézá se ozvučnice, na té napnutý jsou struny. Obsahuje 2 až 4 oktávy. Každý ton má jednu neb dvě struny stejně naladěné. Ku hře užívá se paliček koží ovinutých. —

ARNOŠT J. ČERNÝ.

Mozartova sestra Maria Anna.

Leopold Mozart, dvorní kapelník, výtečný houslista a skladatel, oženil se v Solnohradě r. 1747 s Annou Marií Pertlinovou, s níž měl sedm dětí. Na živu zůstaly pouze dvě, Maria Anna a světoznámý Wolfgang Amadeus.

Marii Anně dostalo se hudebního vzdělání od otce. Její neobyčejné nadání nemálo napomáhalo rychlému pokroku. V sedmém roce věku svého hrála již znamenitě na klavíru. Tento rychlý pokrok nezůstal bez dojmu na mladšího bratra jejího Wolfganga, neboť v nedlouhé době sestru ve hře daleko předčil. Na uměleckých cestách konaných otcem se sedmiletým Wolfgangem a jedenáctiletou Marií Annou, dosáhly obě děti úspěchu znamenitého.

Zejména v Paříži dosáhla Maria Anna svojí hrou nejtěžších skladeb tehdy žijících skladatelů Schuberta a Eckarta úspěchu neobyčejného.

Z Londýna psal otec toto: „Jest na tom dosti, že má dceruška, nejdovednější jest umělkyní v Evropě, ač teprve 11 let čítá.“ O její hře přinesly jisté listy tento posudek: „Bylo přímo okouzlujícím, slyšeti sestru malého virtuosa, s podivuhodnou technikou hrát nejtěžší sonaty a bratra, jenž na druhém nástroji z paměti ji doprovázel.“

Wolfgang velmi vřele sestru svou miloval, což vysvítá ze všech jeho dopisů i z dob pozdějších. Sdílely spolu dobré i zlé.

V Haagu onemocněla Maria Anna těžkou chorobou v říjnu 1765, sotva se pozdravila, upadl i Wolfgang do horečky. Po dvou letech onemocněli oba v Olomouci neštovicemi.

V umělecké hře cvičila se Maria Anna stále a to ponejvíce pod dozorem Wolfganga.

V lednu 1778 psal otec Leopold svému synu, že za přítomnosti houslisty Janiče a violoncellisty Reichy hrála sonatu jeho (Wolfgangovu), takto: „Hrála tvou sonatu velmi pěkně a s výrazem, oba obdivovali její dovednou hru a tvou skladbu.“

Když ji svůj obdiv vyslovili, pravila na to skromně: „Jsem pouze žačkou svého bratra.“

Úsudek sestřin o jeho pracích platil u Mozarta velmi mnoho, každá jeho klavírní skladba musela Marií Annou uznána býti, než uvedena byla do veřejnosti. Nemnohé změny činil na podnět sestřin.

I v theorii vynikala Maria Anna, pokusila se také o skladbu a hrála velmi dovedně generalbas.

Otec oznamuje synu v jednom dopise v únoru 1778, že Maria Anna naučila se velmi dobře hře generalbasu a praeludaci, by mohla po smrti jeho (otcově) o matku a sebe pečovat.

Wolfgangovi do Říma zaslala píseň, kterou byla složila. Píseň ta nejen že Mozarta potěšila, ale i obdivem naplnila. V odvetu zaslal jí *Capriccio*. Toto došlo Marii Annu právě za nepřítomnosti otce. Rychle sedla ke klavíru, naučila se skladbě nazpaměť, a když otec domu se navrátil, zahrála mu ji; ten nemálo se podivil a pravil: „Děvče, kdes přišla k této myšlence?“ Maria Anna dala se do smíchu a předložila otcí Wolfgangův dopis.

Maria Anna byla v Solnohradě velmi hledanou učitelkou hry klavírní, což skrovným poměrům rodiny bylo velmi prospěšno.

Po smrti matky, ač byla sama ještě mladičká, obstarávala domácnost.

Vřelá náklonnost obou dětí potrvála až do posledního okamžiku života Mozartova. Důkazem toho jsou dopisy jeho zasílané jí z Vídně. Píše na př. toto: „Piš mně brzo, chtěl bych občasně slyšeti, co nového jest u vás, jsi mým zpravodajem Solnohradským, neboť vše mně píšeš, nemáš-li ničeho nového, piš třeba totéž dvakráte“.

Maria Anna vedla sobě také denník, jehož několik listů zůstalo zachováno. V nich nalezájí se posudky o různých představeních v divadle Šikanedrově v Solnohradě.

Maria Anna byla velmi lépe postavy, ušlechtilé tváře, mohlo se říci krasavice, proto také bylo dosti nápadníků, kteří o její přízeň se ucházeli.

K těmto náležel jakýsi pán z Mölků. Vážnější poměr měla s d'Yppoldem, c. k. hejtmanem. Skrovné hmotné prostředky však užšímu spojení obou se milujících srdcí zabránily.

Wolfganga nezdar ten velice mrzel; měl v úmyslu Yppoldovi naléztí výnosné postavení a sestře dobře honorované hodiny ve Vídni.

Toto však se mu nezdařilo. Nicméně zůstal Yppold věrným přítelem Marie Anny a rodiny Mozartovy.

Maria Anna přičinila se také o uskutečnění sňatku Wolfganga s Konstancíí Webrovou. Weber nepřál sňatku své dcery.

Mozart usadil se trvale ve Vídni. Dopisoval si však se sestrou stále a vždy těšival se dopisům jejím.

Když jedenkrát upadl v nouzi a starostmi životními byl přetížen, nemohl Marii Anně tak často psát, jak to bylo jeho zvykem, činila mu výtky. Mozart rozbolestněn napsal jí toto: „Domníváš-li se, že mého nejdražšího a nejlepšího otce a tebe mohl bych zapomenouti, pak . . . však tiše! Bůh ví — nechť mne tresce — mohu-li tak učiniti!“

V roce 1784 provdala se Maria Anna za šlechtice Berchtholda ze Sonnenburku, který byl dvorním radou v Solnohradě. Sňatkem tím vzala na se těžké povinnosti, převzala úlohu matky 5 nezvedeným dětem; byl Berchthold vdovcem.

R. 1786 narodil se Marii Anně synáček v Solnohradě u rodičů, tohoto ponechal si dědeček ku radosti a potěšení u sebe.

Velmi citelných ran utrpěla úmrtím otce dne 28. května 1787, později r. 1791 bratra Wolfganga a konečně úmrtím manžela r. 1801.

Nejkrutější však rána ji stihla když r. 1820 byla oslepla. Osud svůj nesla klidně a oddaně. Jelikož byla velmi oblíbena, navštěvovali ji mnozí přátelé, by tak ulehčili a zpříjemnili jí poslední okamžiky jejího života.

Maria Anna Berchtholdová (Mozartová) zemřela dne 29. října 1829 u vysokém věku 78 let v Solnohradě.

V. SRBA.

Naše děti mnoho (prý) se učí a umějí málo.*)

Toto přesvědčení je obecné, člověk bojácný si to myslí, člověk smělý vysloví, člověk vtípný dá vytisknout. Hlas lidu — hlas Boží, je tudíž na tom alespoň pravdy tolik, by učitelstvo rozvažovalo, kde že chyba vězí. Sine ira et studio budiž připomenuto, že se věc osob učitelských vlastně ani netýká, a proto snadno zůstati chladné myslí. Chyba tedy vězí ve škole; škola jako zjev společenského řádu není vynález dnešního dne, již Slované pohanští mívali školy chlapecké u chrámů a školy dívčí u svatohájů, a to dávno, dávno před naším letopočtem. Pojem škola dlužno rozdělit na potřebu čili účel přirozený a na zákonodárství zkušenostní. Z těchto dvou jednoduchých prvků vzniklo, stělesnilo a přirozenému vývoji bez skoků a trhlin podjalo se to, čemu dnes zkrátka říkáme škola. Roztrhněte tyto dva prvky, a o škole řeči nebude, neboť každý prvek sám o sobě jest utopie života neschopná. V prvku účel a potřeba chyba vězeti nemůže, netřeba o tom šířiti slov; děti se rodí, někdo je učít a vést musí. — Zbývá prvek druhý, zákonodárství. Zákonodárství pochází od lidí, jednostranných, svéhlavých, sobeckých. Zde dlužno hledati chybu, zahrnutou v posudku za nápis položeném. Zákonodárství školní je dvoje; autoritativní čili byrokratické, tím chce rozhodovat často člověk, který dítěte jakživ neviděl a dávno zapoměl, že jednou taky byl děckem; pak zkušenostní (empirické) čili více méně odborné. Co jest včil chyba? Chyba na organickém zjevu je nemoc, tu lehká, pomíjející, tu těžká, organismu nebezpečná, že smrtelná. Smrt organismu je rozpadání v prvky, atomizace, individualizace bez mezí, bez konce. Rozumné zákonodárství nezanedbává

*) P. Fr. Blafák, Moderní škola, str. 5.

jádra, účelu, a tak udržuje věci celé život utěšený prospěšný. Zákonodárství chorobné jednostranným a překotným upřílišováním, ztrácejíc jádra úplně z očí přivádí atomizaci, individualizaci, rozklad, smrt, neudržitelnost takového postupu. Hesla, lesklé fráze, nervozní řvava za pokrokem, za věcí to, kterou žádný poctivec dosud nezdefinoval, ať samochvála smrdí, ať americké ať asiatské, ať fyzické ať psychologické výzkumy třeba všech universit přítomných a budoucích tu nerozhodnou pranic; z podání tisíc a tisíc let starého světa ostane jen: *media via aurea* — zlatá cesta ta prostřední.

Děti od stvoření světa jsou tím co děti naše a co budou děti až do skonání světa. Tady není ani chyby ani pokroku. Kdo by tady mudroval něco jiného, je buď zločinec anebo blázen. Dosud svět od takových rady nepřijímal. Chybna může být metoda. Ale ať je jakékoliv „soustavy“, dobrá bude, jestliže přihlédá na jádro, na přirozenou potřebu a přirozený účel, nač vůbec děti něčemu se učí. Co o metodě, to o učebnicích na vlas tak. Zbývá tedy do opravdy jen zákonodárství v nejširším slova smyslu vzaté, kde chyba dnešní vězí, a kde odpomoci naléhavé třeba co nejspíš možná. Zdá se, že vinu nese ne tak návrh a sankce různých paragrafů tu tu světských tu duchovních, jako spíše snahy a zkušenosti odborníků, čítajících už do milionů a štvaných od zkoumavých veleduchů pod moderně dryačnickým terrorismem „duši nebo pokrok“. Neupíráme, že mnozí odborníci mají při tom úmysly nejlepší, ale zapálení jen pro jistou jedinou věc — jsouce lidmi — z očí ztrácejí jádro, kořen, cíl, přirozený zákon jednotnosti, a toť už začátek konce.

Kdyby nějaký veleduch učitelský veškerými výzkumy universitními na poli zpytatelské pedologie hlavu si rozpučil, v jistém osobitném případě nepořídí zas nic, neboť příroda netvoří ani dvou stejných lístků na stromě jednom.

Takto přetížená hlava nepořídí nic při vyučování jednoho jediného dítěte (ideálu to individuální výchovy), nepořídí nic při vyučování souborném (jako v obecných školách). Proč — že toho dítě nepotřebuje. Při individuálním vyučování vychovatel nepotřebuje zkušeností amerických, psychofysiky švédské, esthetiky hottentotské a „vůlezpytu“ japonského, má svého žáka před sebou, slyší, co si rodiči přejí a zná míru vědomostí, který požaduje jistý stav. Spousty vědátorské jsou zbytečné, a na konec čeho třeba, spravila dobrá vůle, a obyčejný a uzrálý domácí rozum, jímž dítě normalní instinktivně se podrobuje. A při vyučování hromadném? Tu že by nestačil uzrálý rozum společný s dobrou vůlí? Zde rozhodně škodí, že nikdo si už není vědom přirozeného účelu a rozumné potřeby školního učení a vedení, tu škodí zámezná snaha atomizační nejinak jako snaha kompilační, shánka to na jedno působiště směstnat skvěle osvědčené zkušenosti všech p. t. kolegů po celém okršku zemském roztroušených. Já tu ovšem vyletím až do oblak, ale chudery děti ostanou kde se zrodily, na zemi, kde nic dokonalého ještě nebylo. — Není pravda, osudný klam je to myslet, říkat, tisknout, všecko staré je hloupé; není pravda, ba ještě osudnější a zlomyslnější šalba je tluchubství: teprv my jsme dnes na cestě neomylně pravé.

Ne tak; křivo pojaté hloubalství „o duši dětské“, zrozené namnoze v mozcích, co znají děti jen z obrázkových knih a přemoudřelých papírových pojednání, svedlo školství na scestí, kde vykvetl zdrcující posudek lidu, jenž má million nezkalených očí, million rozumných hlav, a milliony skutečných živých dětí mezi sebou den ze dne. Zda v tom není nemesis,

že právě ti co nesprávným způsobem Přírodu zbožňují, nejvíc proti přirozeným zjevům na snadě jsoucím, tedy i proti dětem a jich škole hřeší a hřešiti velí?!

Hřích proti přírodě je sociáldemokratický požadavek, by dědinským dětem obecné školy byly náhradou za university, — dítě není zralé na vědecké otázky bez uspokojivých odpovědí. Hřích proti přírodě je nedávno vyroněná enunciacie, učení že prý ducha neunavuje; vždyť příroda sama činí mezi dítětem a zralým mužem rozdíl už dle těla dosti nápadný, a hádáme, že tomu bude tak i mezi mohutnostmi duševními, anť muž, jenž také něco věděl praví: když jsem byl maličký, mluvil, smýšlel, soudil jsem jako maličký, když pak jsem učiněn muž, odložil jsem, co bylo dětinského (I. ep. sv. Pavla k Korint. 13. 11.). Hřích proti přírodě jest horečná, uštvaná snaha, nacpat do jediné školy třebas ve Lhotce všecky vymoženosti a zkušenosti různých odborníků, badatelů, filosofů a inspektorů z Ameriky a Hottentotska, ze Švédska a Japonska.

Hřích proti přírodě jest, místo dobré vůle a poctivé svědomitosti za rozhodčího ve věcech národně-školských uznávat jen a jen vědátory universitní. Škola obecná čili národní štípena jest na skutečném a přirozeném pni živého a skutečného života, universita však obírá se věcmi odtažitými, hledajíc nových odpovědí na nové otázky. Život však a jeho potřeby jsou věcmi naprosto konkrétními a žádným činem „vědeckou otázkou“. — Tím vším se nezavrhuje rozumná snaha po zdokonalení ať učebního postupu ať učebních pomůcek, jen že dnes, kde tolik hlučí člověku kolem hlavy vřesku, štvání, terroru, vše pozlacené upřílišnými hesly o pokroku a o osvětě, těžko velmi těžko rozeznat, kde končí zdokonalování a kde začíná moderní choroba, trefně vyjádřena latinským *omne nimium vertitur in vitium* a lidovým děti se dnes mnoho učí — ale umějí málo.

Dr. JOS. AL. OPLETAL.

Newton veliký učenec a jeho ještě větší víra v Boha.

I.

„Nebesa vypravují slávu Boží a díla rukou jeho zvěstuje obloha.“
Vskutku: když tak za jasného večera povzneseme zraků svých k bání nebeské a zříme, jak se ty hvězdné světy mihotají a skoro bojácně chvějí, připadá nám, jakoby andělé otvírali okénka nebes, abychom pohlédli do tajů vesmíru nad sebou a — poklekli . . . Mléčnou dráhu zoveme u nás „cestou do Říma“,¹⁾ a myslím, že celou hvězdnatou oblohu můžeme právem nazvati „cestou k Bohu“. Dosvědčují nám to dějiny astronomie, zřejmě o tom mluví veliký hvězdář z každé doby. Prozatím uvádím slova našeho slavného krajana Dra. Nábělka: „Jestliže vědy vůbec bystří rozum a šlechtí srdce, tož vědám přírodním po této stránce zajisté patří místo první; vždyť zabývají se dílem ne lidským, nýbrž dílem neobsáhlé moci, moudrosti, dobroty.

¹⁾ Dr. Fr. Nábělek „O hvězdách“, str. 12.

krásy, dílem neobsáhlého rozumu . . . Mezi tělesnými tvory jediné člověk dovede povznésti mysl od zjevů, kteréž postihuje smysly tělesnými, ku příčinám postižitelným toliko činností rozumovou; umí z díla souditi o mistru. — Kdyby nic jiného, tož vědy přírodní byly by s to, aby člověka rozumného přivedly ku poznání, že dílo všehomíra nemůže býti hříčkou náhody, nýbrž že jeho původcem jest bytost rozumová. — Astronomie je částí věd přírodních; zabývajíc se tělesy nebeskými v prostoru světovém, vyvádí nás jaksi z mezi úzkých, vyměřených v bezmezí, z konečnosti v nekonečnost v příčině pojímatelnosti lidským rozumem. — Astronomie povznáší i srdce naše nad všednost. Toho člověka nebylo a nebude, aby hvězdnaté nebe na mysl jeho nemělo účinku: ať nízký, ať postavený vysoko, ať prostý, ať učený, ať blouznivý snilek, ať hloubavý myslitel, ať šťastný, ať nešťastím stíhaný, — na hvězdnatém nebi každý něco vyčte, ono každému něco poví i tehdy, kdy všechn ostatní svět jest němým a hluchým: toho svědkem jsou naše pohádky a písně národní.“¹⁾

Dokladem toho je mezi velikány — vědátory také největší anglický astronom, matematik a fysik, jeden z největších matematiků a fysiků všech časů vůbec Isák Newton, se kterým jsem si umínil aspoň z hruba čtenářstvo seznámiti. Jeho osoba je veliká, jeho víra však v Boha ještě větší, jak z jeho spisů, z jeho myšlení nejlépe patrno.

Newton se narodil 25. prosince 1642 (dle jiných 5. ledna 1643) ve Woolsthorpe u Grantham v Lincolnshire, po smrti svého otce. Celé mládí prožil ve trudných poměrech. S počátku nejevil ani náchylnosti ke studiím věd. Nadání jeho pro matematiku začalo se v něm probouzeti na studiích v Cambridge. Roku 1665 musil se vrátiti domů, poněvadž v Cambridge zuřil mor. Dostudovav, stal se již roku 1669 professorem matematiky v Cambridge. Roku 1699 stal se členem vědecké akademie pařížské, r. 1701 byl zástupcem university na sněmě, r. 1703 stal se předsedou královské společnosti věd v Londýně. Královna Anna, kterou vyučoval, povýšila jej do stavu rytířského. Ženat nebyl. Zemřel 20. března 1727 v Londýně a pochován byl v opatství Westminsterském. Náhrobek jeho zdobí nápis:

Nature and nature's law lay hid in night
God said: let Newton be, and all was light.

(Příroda a zákony přírodní byly skryty v temnotě. Bůh pravil: Budiž Newton! a vše bylo světlo (t. j. vše bylo vysvětleno).

Již r. 1666 sedě prý pod stromem zabýval se svými mathematickými problémy a tu vyrušila jej hruška spadnuvší se stromu. Při tom mu napadlo: Nemola by síla, která přitahuje hrušku k zemi, býti táž, jako síla, jež udržuje měsíc v jeho dráze? Hloubal a, snažil se to dokázati nejdříve na pohybu měsíce. Skutečně, výpočtem dospěl k tomu, že týž zákon atrakce je příčinou obojího zjevu. (Attrakci si můžeme představit dle Bullialda (zemř. r. 1694) jako sílu analogickou se světlem, jejíž energie je v opačném poměru se čtvercem vzdálenosti. Rozdíl je v tom, že světlo, bez ohledu na teplo, působí pouze na povrch těles, avšak gravitace proniká celou hmotu a všechny její části.) Téhož roku ještě aplikoval svůj pokus

¹⁾ Tamtéž v proslově str. 3. a násl. Odporučuje a klada na srdce všem vybídnutí p. auktora pojednání „Pozorujme a učme děti pozorovati hvězdnou oblohu“ ve „Vych. Listech“ roč. VII. č. 1. str. 22., odporučuji zároveň i dílko Dra. Fr. Nábělka jako výtečnou pomůcku k tomu, kde hlavní věci jasně, pěkně podány. Nemělo by scházeti žádnému učiteli. („O hvězdách“ Kroměříž 1906. Cena 1.50 K.)

na ostatní planety a poznal, že síla, všeobecná gravitace, udržující planety, jejich měsíce a vlasatice v příslušných drahách, je totožnou s tíží těles. Zprvu nebyl jeho výpočet přesný, poněvadž nebyl úplně správný údaj zemského stupně, určený J. Picardem (opatem francouzským a zakladatelem hvězdářské stanice v Paříži) a Newton při výpočtu svém ho použil. Pro tehdejší neznalost velikosti země, dospěl tedy k resultátu, který neodpovídal jeho theorii vlastně. Teprve když r. 1671 znova určil Picard řádně stupeň zemský, pak se i výpočet Newtonův shodoval a tak stal se Newton zakladatelem mechaniky a mathematické astronomie, svým zákonem o všeobecné gravitaci, že totiž: planety, jež vykonávají centrální pohyb kolem slunce jsou od něho přitahovány právě tak jako měsíc od země a jako tělesa na zemi od koule zemské, takže přitažlivost zemská jest jen zvláštním případem přitažlivosti všeobecné, všem hmotám vlastní, již zveme všeobecnou nebo světovou gravitací.

Dle toho, jsou-li M_1 a M_2 hmoty dvou těles, jichž těžiště jsou o r od sebe vzdálena, přitahují se hmoty ty navzájem silou

$$f = k \frac{M_1 M_2}{r^2} D$$

tedy silou přímo úměrnou součinu jejich hmot, obráceně pak čtverci jejich vzdálenosti. k značí koeficient úměrnosti, a l gr těžkých výsledek měnící se atrakce dvou hmot, l cm od sebe vzdálených a slove gravitační konstanta.¹⁾

Zmínil jsem se, že té doby nebyla známa velikost země. Z toho ovšem neplyne, že studium geofysické bylo naprosto v úpadku, že do té doby leželo ladem. Vždyť již Eratosthenes²⁾, Posidonius³⁾ bádali o rozměrech zemských. Studia Arabů⁴⁾ jsou pokračováním dřívějších výzkumů,

¹⁾ Srv. Fysiku pro vyšší gym. od Fr. Reissa a Dra. Theurera str. 53.

²⁾ Eratosthenes (od r. 276 -195 před Kr. P.), bibliothekář slavné akademie alexandrijské v Egyptě měřil první poledníkové stupně, hlavně dle gnomonu, který v Alexandrii mu ukazoval rozdíl $7^\circ 12'$ od zenitu při srovnání s údaji v Syeně. Odtud soudil, že se obě města liší v zeměpisné šířce o $7^\circ 12'$. Pokládaje, že jsou obě na témž poledníku a slyše od cestovatelů, že jsou města vzdálena od sebe 5000 stadii, počal svůj výpočet. $360 : 7 \cdot 2 = 50$; $50 \times 5000 = 2500$. Odtud soudil, že země má v obvodě asi 250.000 stadii. Kdyby údaje, na nichž založil svůj výpočet, byly bývaly přesné, značně by se byl přiblížil k pravé hodnotě. Později výsledek změněn na 252.000, neví se, zda od Erat. či jeho žáků.

³⁾ Posidonius (zem. na Rhodu kolem r. 80. př. Kr. P.), řecký filosof, učitel Ciceronův a přítel Pompejův, počítal podobně jako Eratosthenes. Pozoruje, že hvězda Canopus při své kulminaci se dotýká obzoru mořského ostrova Rhodu, kdežto v Alexandrii, že kulminuje ve výši $7^\circ 30'$, soudil, že je to rozdíl zeměpisné šířky obou míst. Námořníci stanovili vzdálenost Rhodu od Alexandrie 5000 stadii a proto počítal: $360 : 7 \cdot 5 = 48$; odtud obvod globu zemského $48 \times 5000 = 240000$ stadii. Později uslyšev, že je Rhodus vzdálen od Alexandrie jen 3750 stadii, opravil dřívější výsledek: $48 \times 3750 = 18000$ stadii, což přijal i Ptolemaeus. Číslo velmi přibližně pravé hodnotě je uprostřed mezi výpočtem Eratosthenovým (252000) a Posidoniovým (180000), totiž 216000 stadii. Proměněno v kilometry $0 \cdot 18497 \times 216000 = 399535$ kilometrů, což se liší od pravé hodnoty 40000 km pouze 465 km.

⁴⁾ Arabové se nespokojili pouze s přibližnou hodnotou poledníkových stupňů a měřili délku stupně poledníkového r. 827 po Kr. P. nejprve v Mesopotamii, pak v krajině mezi Bagdadem a Rudým mořem. Pečlivým měřením dospěli k výsledku $56\frac{2}{3}$ arabských mil pro jeden stupeň t. j. okolo 117.600 metrů, což by bylo asi o 7 kilometrů více nežli pravá hodnota. Nové metody ke měření stupně poledníkového našel r. 1525 francouzský lékař Fernel na základěch Ptolemaeových a zcela novou (triangulatio geodetica) Hollandan Willibrord Snell. (Stadium: původně místo při zápasech k oběhu $\sigma\tau\acute{\alpha}\delta\iota\omicron\nu$ mělo asi 185 m; olympické bylo asi $\frac{1}{40}$, tak zvané itinerární asi $\frac{1}{50}$ míle; později 8 stadii byla římská míle).

jež byly rozšířeny od velikých učenců 13. století Alberta Velikého (ve spise Liber geographicus de natura locorum; Albert zem. 1280) a Ruggera Bacona (Opus majus atd.; Baco R. zem. 1294). Ovšem nové obzory otevřela díla Galileova, Keplerova, Newtonova a jejich vrstevníků. Rozkvět nicméně popřán století 19., ač již dříve jesuité Jan Kř. Riccoli (Geographia et Hydrographia) a Athan. Kirchner (Mundus subterraneus, Magnes atd.) uveřejnili zvláštní statě o různých otázkách geofysických. Studium geofysické našeho globu liší se od kosmografie a geografie.¹⁾ Tyto se zabývají pevninou naší zeměkoule a dbají jednotlivých míst povrchu zemského v zájmu cestovatelů, obchodníků, politiků, studujících dějiny a vědy přírodní, geofysika však se zabývá fyzickými zákony, jež řídí vnější a vnitřní vývoj naší zeměkoule. Všimá si zjevů, které způsobují změny na naší planetě, které vytvořily různý ráz povrchu zemského; všimá si rozdělení různých mass, z nichž se země skládá; všimá si jednotlivých sil, jež účinkují na změny. Shrnuje v sobě meteorologii, jež se zabývá zjevy naší atmosféry, chimatologii, která bádá o vlivu zjevů atmosferických na různé zeměpisné šírce, geologii, která zkoumá dějiny naší zeměkoule.

Počátky studií geofysických jsou roztroušeny vedle shora jmenovaných ve spisech Aristotelových (4. stol. před Kr. P. De coelo libri 4, Meteorologicorum libri 4, De mundo), Senekových (zem. r. 65 po Kr. P. Naturales quaestiones lib. III., VI.), Gliniových (zem. r. 79 po Kr. P. Historia naturalis), Plutarchových (zem. r. 120 po Kr. P. De facie in orbe lunae), Ptolemaevých (ve 2. stol. po Kr. P. Geographia libri 8).²⁾ Principem má geofysika všeobecný zákon gravitační.

Jako Kepler z pohybu některých planet odvodil proslulé tři zákony, z nichž induktivní methodou tvrdil o všech planetách, že se řídí týmiž zákony, tak Newton ze všeobecného zákona gravitačního deduktivně odvodil zákony zvláštní, že se tělesa nebeská přitahují silou přímo úměrnou k jejich hmotám a nepřímo úměrnou ke čtverci vzdálenosti jejich (r. 1682). Hloubaje dále ve svém zákonu, poznal po dvou letech, že jeho zákon je vlastně výsledkem zákonů Keplerových, jakož i zákony Keplerovy nutně že plynou ze zákona všeobecné atrakce.

Kepler sám ze 2. svého zákona (Průvodiče od slunce k planetám vedené vymezují ve stejných dobách u téže planety stejné plochy) odvozoval přitažlivou sílu slunce, opačnou pohybu centrifugálnímu planet jednotlivých, která je udržuje v příslušné dráze. Rovněž naopak: předpokládá-li se centrální síla slunce, jež řídí pohyb planety, lze odvoditi, že se musí planeta pohybovati dle 2. zákona Keplerova. Newton vše exaktně dokázal, uživ počtu infinitesimálního, který sám vynášel. Síla přitažlivá slunce působí opačným směrem, než odstředivá síla planet a přitahuje jednotlivé planety dle 3. zákona Keplerova. (Čtverce dob oběhů různých planet jsou v témž poměru, jako třetí mocnosti velkých poloos jejich drah.)

¹⁾ Od řeckého $\gamma\eta$ nebo $\gamma\epsilon\iota\alpha$ (země) složeného s různými přídávky: $\varphi\acute{\upsilon}\sigma\iota\varsigma$ příroda, $\lambda\acute{o}\gamma\omicron\varsigma$ rozprava, $\gamma\omicron\sigma\alpha\varphi\acute{\eta}$ popis, $\gamma\omicron\nu\epsilon\iota\alpha$ vznik, $\gamma\eta\tilde{\omega}\sigma\iota\varsigma$ poznání, odvozeny různé termíny: geofysika, geografia, geogonia, geognosia atd.

²⁾ Claudius Ptolemaeus, slavný astronom řecký, ozdoba školy alexandrijské v Egyptě, vynikal ve 2. století po Kr. P. Sebral starou astronomickou vědu až do své doby v klassickém svém díle $\text{Μαθηματικὴ σύνταξις}$, které si zasloužilo názvu Μεγάλη ba Μεγίστη σύνταξις . Ke slovu Μεγίστη přidali Arabové člen Al a tak vznikl název Almegiste. Dílo se obyčejně cituje pod názvem Almagestum t. j. slatinisované slovo Almegiste.

Středem vší atrakce je slunce, k němuž pádem směřují planety. Kdyby přestala atrakce slunce, pohybovaly by se planety přímočárně.

Tak rozřešena byla otázka, kterou se zabývali myslitelé od nejstarších dob.

Staří badatelé byli přesvědčeni, že země není ničím podepřena. Poněvadž však viděli, že všechna tělesa padají k povrchu zemskému, nejsou-li něčím přidržena, zcela přirozeně se tázali: kdo drží zemi?

Thales Miletský (zem. okolo r. 580 př. Kr. P.), zakladatel školy jonské a jeden ze sedmi mudrců řeckých pravil, že země je jako loď aneb ostrov na vlnách oceanu. Důkazem uváděl zemětřesení a faktum, že zemi obkličuje moře.

Namítali mu však: kdo drží nesmírný ocean?

Jeho domněnku vyvrátil již Aristoteles, který dobře věděl, že má země větší specifickou váhu než voda,¹⁾ proto že je nemožno, by země byla na vodě. Kromě toho za jeho doby (4. stol. před Kr. P.) znali již a dokázali tvar země [koule]²⁾ obklopené vzduchem. Proč tedy země nepadne? Ponědž — pravili již žáci Thaletovi: Anaximenes, Anaxagoras a Demokrit — udržuje zemi vzduch jí samou stlačený. Aristoteles pak vidí důvod v tom, že v nitru jejím je pravý střed přitažlivosti celého vesmíru.

Ale nová obtíž! Proč necítí této přitažlivosti měsíc a jiné planety, proč neklesají směrem k zemi? Seneka (v 1. stol. po Kr. P.) připomíná: „Nemůžeme tvrditi, že se tělesa nebeská opírají o tak lehký vzduch, anebo jsou přidržována nějakými pouty neviditelnými. Snad mají pravdu, kteří tvrdí, že země se všemi planetami skutečně padá; my však si nejsme vědomi tohoto pohybu, poněvadž nemáme terminu ke srovnání, padající spolu.“³⁾

Zase však: Je-li tomu tak, jak si vysvětliti pohyby planet okolo země? Na to odpovídá Plutarch: „Není pravděpodobnějším, že je tolik středisk gravitačních, kolik je těles nebeských a že je sféra každé přitažlivosti omezena?“⁴⁾ Konečně Kepler a veliký Newton odpověděli na tu — dle starých — báječnou otázku.

Všechny tyto své výzkumy uložil ve předním díle svém *Philosophiae naturalis principia mathematica* (v Londýně 1687; 2. vyd. r. 1713; nová vydání r. 1854, 1871, německy přel. Wolfér v Berlíně 1873), které dílo nazval Laplace „největším dílem rozum lidského“⁵⁾ a jež stalo se solidním základem astronomie, či lépe řečeno základem moderní astromechaniky.

V témž spise⁶⁾ odvodil řádně hustotu země, (jež jak pro astrofysiku i astromechaniku je velmi důležitá) jak pozdější pokusy mu daly za pravdu. Kdyby země se skládala ze hmoty stejnorodé t. j. kdyby rozsah a krychlový obsah všech částí země se skládal za téhož množství mass, dala by se

¹⁾ De coelo I. 2. tex. 79.

²⁾ Domněnka ta byla již za doby Plinia (aspoň u učených), který připouštěl existenci lidí antipod Hist. nat. I. 2. c. 65.

³⁾ Nat. quaest. I. 7. c. 14.

⁴⁾ De facie in orbe Lunae c. 8.

⁵⁾ Všeob. dějepis pro vyšší gymn. Dr. Kameníček-Dvořák III. str. 143.

⁶⁾ Lib. III. propositio X.

snadno zjistiti její hustota, známy-li jsou její rozměry a tím i krychlový její obsah. (Povrch země¹⁾ je 509,950.741 km² a krychlový obsah 1,082.841,322.500 km³.) Dostačilo by na obyčejné váze určití specifickou váhu jakéhokoli krychlového obsahu této stejnorodé massy.

Massa však země není stejnorodá. Proto třeba užiti method nepřímých. Určení všeobecné gravitace je úzce spojeno s určením hustoty zemské. Známe-li gravitační konstantu, snadno určíme atrakci dle vzorce $a = \frac{m m'}{d^2} k$

Praví pak Newton: „Když byly planety ještě ve stavu tekutém, nutně se tělesa hustší hromadila kolem středu. Kdyby naše zeměkoule měla hustotu o polovici menší než voda, vynořila by se z vody pouze z části a vody by se shromáždily na jedné straně zeměkoule toliko v jediný veliký ocean. Nyní však vidíme, že pevnina povrchu zemského je asi dvakrát hustější než voda; ba vstupující hlouběji najdeme hustotu třikrát, čtyřikrát a pětkrát větší. Soudíme proto, že střední hustota bude pravděpodobně pětkrát nebo šestkrát větší nežli hustota vody.“ Maskelyn a Hutton svým bádáním (1774—1776), jakož i Playfair (1810) ve Skotsku stanovili střední hustotu země asi pětkrát větší než hustota vody; podobně James (1855) u Edinburgu, Carlini (1823) v Bordeaux, J. H. Poynting, fysik anglický, Cavendish, Baily v Londýně, Reich ve Freiburgu, Francouzi Cornu a Baille (1872), Braun v poslední době.²⁾ Tak tvrzení Newtonovo znova stvrzeno.

Newton je prvním vynálezcem goniometrického sextantu, o kterém dal r. 1699 zprávu král. společnosti věd. Roku 1671 sestavil reflektor³⁾ který se dosud chová v Londýně (v Akademii král. společnosti) s nápisem: Invented by Sir Isaac Newton and made with his own hands in the year 1671. (Vynalezl a vlastnoručně zhotovil rytíř I. Newton roku 1671.) Poznal, že deprese globu zemského na polech je nutným výsledkem rotace, poněvadž odstředivá síla na polech rovná se nulle, čím blíže k rovníku je větší, na rovníku největší a proto že gravitace musí býti o $\frac{1}{289}$ na polech větší než na rovníku.

Nemálo prospěl Newton k rozřešení otázky o kometách a zjevch je provázejících. Podstatu komet snažili se staří vysvětliti teoriemi namnoze fantastickými, pověrečnými, ano absurdními.

Aristoteles dle kosmických ideí své doby připisoval zjev komet zemským parám. Považoval atmosferický prostor země za vzduchovou substanci, jež sahá až ke sféře měsíční, čili ohniskové, poměrně studenou a jako země bez pravidelného pohybu rotačního v nízkých vrstvách. Ve výši přijímá rotaci těles nebeských a tím vznikají různé, mimořádné změny, které mohou zhustiti vystupující páry od povrchu zemského. Tyto páry blížíce se ke sféře ohniskové se vysušují a rozežhaví tak, že jsou od země vidi-

¹⁾ Dr. Nábělek str. 95. „Vystoupíme-li na pahorek, s něhož vidíme dokola na 25 km. daleko, tož povrch zemský je aspoň 260.000krát toliký jako plocha kruhu, jehož poloměr ob-
sahuje 25 km.“

²⁾ V díle vydaném akademií věd vídeňskou: Die Gravitationskonstante, die Masse und die mittlere Dichte der Erde nach einer neuen experimentellen Bestimmung. 1896. Určil střední hustotu země $D_{\text{Z}} = 5.52725 \pm 0.0012$, tak že země by vážila 5 987 047 000 000 000 000 000 000 kg t. j. 5 987 047 trillionů kilogramů; konstanta pak gravitační 665.786×10^{-10} D.

³⁾ Zdokonalil jej Herschel a objevil jím roku 1787 dva nové měsíce Saturnovy.

telny. To trvá tak dlouho, pokud je v nich zápalná hmota, jež se doplňuje novými parami od země vystupujícími a odtud vysvětloval různý tvar a různý stupeň světla vlasatic.

Po mnoho století se zdálo, že theorie Aristotelova dostatečně vysvětluje základní zjevy, které se objevovaly při kometách. Protivníci s Averroè (zemř. 1198), by dokázali nedostatek a nesprávnost její, musili předně dokázati, že vlasatice nejsou zjevy, závislé na měsíci, že nejsou zjevy sublunární, nýbrž že jsou to tělesa nebeská, procházející prostor meziplanetní, který staří ponechávali sférám oběžnic. Dokázati to, nebylo však snadno. Uváděli sice, že není zřejmé úchytky uhlové (parallaxe), jež by musila býti u komet větší než úchytky měsíce. Ale bylo velmi nesnadno měřiti dokonale předměty tak neurčité, řídké, krátkou dobu trvající. Proto přívrženci Aristotelovi nevzdali se tak snadno, neodhodili zbraň, ačkoli připouštěli theoretickou platnost námítky. Prohlásili, že neupustí od svého mínění, dokud se jim jasně nedokáže, že skutečně oné úchytky není. Rozpor zvláště rostl a oživil, když Tycho de Brahe počal svým měřením podporovati odpůrce theorie Aristotelovy. Z bedlivých pokusů a výzkumů jeho i nástupců vyšlo na jevo, že vlasatice netoliko nemohou býti vzdálenější než měsíc od země, nýbrž i ony že se pravidelně pohybují jako ostatní oběžnice kolem našeho slunce, společného středu naší planetní soustavy. Kepler neunavně hledal s předpokladem soustavy Koperníkovy pravý pohyb skutečný těchto hvězd; úplného rozřešení však nedosáhl. Byl to zase — veliký Newton, který věc objasnil. Dle theorie o všeobecné gravitaci jsou vlasatice tělesa nebeská, jež již přísluší, nebo jakkoli vstupují do sféry přitažlivosti našeho slunce, kolem něhož se pohybují ve kruzích, elipsách, parabolách anebo hyperbolách.

Tak stal se Newton sám — astronomickou hvězdou!

Rovněž se v optice vyznamenal. Podám jenom nepatrnou ukázkou. Již r. 1666 dokázal, že se bílé světlo skládá z různobarevných světlých druhů, jež se liší různou lomivostí a proto v prismu lze je oddělit. Při tom poznal nedokonalost čoček, chromatickou vadu. Světlo bílé totiž rozkládá se čočkami podobně jako hranoly, v barvy jednoduché; protože však ohnisková dálka čoček závisí také na indexu lomu, je pro paprsky červené větší, než pro fialové. (Pokus s Machovou optickou skříní nyní.) Z této příčiny nelze vytvořiti jednoduchou čočkou ostrého obrazu, je-li předmět mnohobarvý nebo bílý. Poněvadž zrcadla této odchylky neukazují, zlepšil Newton dle toho teleskop, který vynalezl Gregory. Úkaz duhy dosud vykládá se dle Newtona (vedle Descartesa) lomem, rozkladem a odrazem světla v krůpějích dešťových.

Známý jsou tak zvané kroužky Newtonovy¹⁾ v optice, z nichž možno snadno vypočísti délku vlny dopadajícího světla. Kromě toho zabýval se Newton různými jinými předměty optickými.

V mathematice vynalezl binomickou poučku, formule interpolační, je vedle Leibnitze zakladatelem počtu infinitesimálního atd.

Z malého tohoto obrázku nebude, doufám, nikoho, kdo by se osmělil popírati o Newtonovi, že byl mužem vědy, vědy hluboké, myslitelem hlubokým, ne jako mnozí naší doby jen povrchně, polovičatě pohlížejícím do přírodních tajů . . .!

¹⁾ Viz stručný, jasný výklad o nich ve fysice sčrchu citované str. 324 § 289.

Hlavní díla, jež mu založila slávu jsou :

Philosophiae naturalis principia mathematica (Londýn 1687; 2. vydání 1713; nová vydání 1854, 1871; něm. Wolfer v Berlíně 1873), Optics (Lond. 1704), čtvero vydání Theory of light and colours (Theorie o světle a barvách 1742, latinsky S. Charke Lond. 1706, nové vydání 1740), Lectiones opticae t. j. jeho přednášky na universitě o Cambridge v letech 1669—1671 (vydány po jeho smrti 1728 anglicky a 1729 v latinském originalu); Analysis per quantitatum series, fluxiones ac differentias cum enumeratione linearum tertii ordinis (Lond. 1711), Arithmetica universalis (v několika vyd.), Opuscula mathematica, philosophica et philologica. ¹⁾

Newton byl tedy jistě mužem vědy, velikým vědátorem, čili řečeno slovy dra. Kameníčka ²⁾ „Newton byl v čele učenců!“

(Dokončení příště.)

Katechetský spolek pod ochranou sv. Cyrilla a Methoděje konal dne 12. února t. r. řádnou valnou hromadu v Přerově za přítomnosti 23 členů. Četní členové byli zaneprázdněni vyučováním na obecných školách. Schůzi zahájil po 2. hod. předseda a přivítal přítomné. Zmínil se povšechně o dosavadní činnosti spolkové. Na to přednesl jednatel E. d. Čmejrek svou zprávu. Spolek čítá 73 členů. Konány byly čtyři schůze výborové, na nichž pojednány byly důležité záležitosti stavovské. Ze zprávy pokladníka Alfonse Sauer a vysvítá, že někteří členové nezaplátili členského příspěvku na rok 1906 a uloženo výboru tyto příspěvky vymáhati. — Při volných návrzích navrhl prof. Fr. Koželuha z Prostějova, podniknouti patriční kroky, aby katechetům na středních školách byla započítána léta prožitá v duchovní správě. K návrhu promluvil prof. Jos. Vévoda z Olomouce a prof. Ant. Janda z Kroměříže. Po čilém rozhovoru usneseno, svěřiti tuto záležitost prof. Ant. Jandovi, který potřebné zařídí a provede. — Po návrhu Dr. Met. Kubíčka z Přerova schváleno, aby členové po možnosti přednášeli v době svatopostní o „Potřebě náboženské výchovy ve škole“ v některém místním spolku katechetickém anebo aspoň k takové přednášce dali podnět. Po Velikonoci budiž předsedovi oznámeno, kdy a kde přednáška byla konána. — Týž navrhl, aby podporovány byly „Vychovatelské Listy“ literárními příspěvky. Zvláště se doporučí, aby podávali katecheté krátké zprávy o zkušenostech nabytých ve škole. Horlivým dopisováním poroste zájem o „Vych. Listy“ a prospěje se takto nemálo dobré

¹⁾ Spisy Newtonovy vydal s poznámkami S. Horsley Lond. 1779—1785 v 5 svazcích. Životopis napsal D. Brewster 1832, Edinburg. Jeho „Correspondence“ vydal Goldberg, Lipsko 1833 a Eddlestone, Lond. 1850.

²⁾ Všeob. dějepis III. str. 143.

věci. — Jednomyslně schváleno zaslati telegram nejd. panu arcibiskupovi tohoto znění: „Katechetský spolek na valné hromadě v Přerově vzpomíná s láskou svého velepastýře a projevuje Vaší Milosti synovskou oddanost.“ — Doslovem předsedy schůze o 5. hod. skončena.

Již o 8. hod. večerní došel z Olomouce tento telegram: „Kéž náležité pochopení vznešeného úřadu provází práce a snahy Vaše a nedá Vám zmalomyslněti v utrpeních!“ František arcibiskup.

— m — **Kanonická visitace.** S blížícím se jarem začnou též děkanské visitace a s nimi spojená zkouška z náboženství. Jisto jest, že zkoušky tyto často neuspokojují ani visitátora ani děti ani nejméně svědomitého katecheta — a že tedy rozhodně jest při nich něco, co čeká na nápravu.

Kde se mají konati? V diecési olomoucké konaly se vždy v kostele, teprve ode dvou let mají se konati ve škole. A jest to úplně správné, pokud to ovšem provést lze. Dítě v kostele je ostýchavé a zdá se mu to hříchem v kostele nahlas mluvit. Ve své třídě mluví směle, není ve svých myšlenkách rušeno okolím cizích žáků a přítomných věřících. Též katecheta, zejména mladší, počíná se jistěji ve škole než v kostele, kdež se mu může lehkostati, že se nějak „zakope“ — a nač má míti ostudu u učitelů, kteří mají tajnou kvalifikaci, jichž visitaci není nikdo přítomen než inspektor, který z pravidla ani slovem do věci se nemíchá, a když shledá i nedostatky, v konferenci „tecto nomine“ šetrně chybu vytkne. A konečně chceme zkouškou ve škole ukázati, že máme právo na školu, tam že patří náboženství — a že se nedáme zapuditi jen do kostela!

Naprosto nesprávným jest, když visitátor rozkáže několik školních roků „stáhnouti“, aby zkouška byla dříve odbyta. Tu se pak stává, že děti jsou natlačeny v jedné třídě, katecheta nemá přehledu, neví, kterou látku by nejvhodněji volil, aby vyhovovala všem skupinám, — a výsledek bývá pak nespokojenost dětí, které tolik píce věnovaly učení a pak nepřijde na ně ani jediná odpověď. Stáhnouti paralelky je na místě, nikdy ale různé školní roky pokud nebyly vyučovány společně.

Školy venkovské nutno ovšem zkoušeti ve škole. A tu jest radno, zejména když rodičové dětí a věřící vůbec jsou přítomni, aby katecheta „nezkoušel“ jen katechismu, nýbrž obzvláště u menších dětí, aby probral biblickou dějepravu, zejména krásná podobenství N. Z., aby vyvodil z nich náboženské pravdy, aby učitelé, kteří dnes obzvláště si nás všimají, aby viděli, že naše vyučování nepozůstává z mechanického učení se katechismu, ale, že ta jediná odpověď katechismu obcovala často celou hodinu než k jejímu výsledku přišel.

Literatura.

A. Paedagogická.

Učitelská jednota okresu Prostějovského vydala svým nákladem spis K. Sedláčka, učitele v Jednově, „Zachraňte slabomyslné!“ Je to práce dobrá a zasluhuje povšimnutí tím více, že v české literatuře paedagogické není o slabomyslných dětech jediného díla, které by soustavně

a záživně tento obor paedagogické pathologie zpracovalo. Spis p. Sedláčka razí cestu novým myšlenkám, budí porozumění pro neblahý osud slabomyslných dětí u nás v době přítomné a přesvědčivě — důvody paedagogickými, sociálními, lidumilnými a statistikou — dokazuje potřebu pomocných škol a ústavů pro slabomyslné, kterýchžto zřízení, ve vývoji školství nad míru důležitých neznáme. Pomocné školy doplní soustavu našeho školství a přispějí nesmírně k záchraně slabomyslných individuí, jichž osud, jak ve spise pěkně příklady doloženo, je víc než ubohý. Zakládání takových škol musí žádati nejen paedagog, ale též sociolog, neboť slabomyslné děti jsou břemenem škole a veřejnému chudinství a bezpečnosti zároveň. Je s podivem, že důležitý obor tento tak dlouho zůstal u nás nepovšimnut, ač v okolních zemích, hlavně na západě pomocné školy a ústavy se rozšířily netušenou měrou — a je autoru ke cti, že v zapadlé víšce horské našel dosti vytrvalosti ke studiu a zpracování těžkého problému, který spal u nás dosud spánkem spravedlivých.

Doporučujeme spis veškeré veřejnosti. Cena 50 h. Čistý výnos ve prospěch vydání spisů Komenského.

L. Rapp Winke und Weisungen für Erzieher und Lehrer Graz, Verlagsbuchhandlung Styria 1906. K 1.40.

Psáno pro život a ze života. Spisovatel, sám vychovatel v katolickém ústavě v centru Rakouska, uložil v knize této své myšlenky o moderních potřebách, jimž musí vyhovovati výchova křesťanská vůbec, zvláště pak v křesťanských internatech.

Hlavní přednost knihy: požadavek, by vychovatelé se snažili vychovati **pevné křesťanské charaktery**. „Dnešní poměry žádají důrazně povah s vlastní iniciativou, s duchem, který rozezná dobro od zla, pravdu od lži, s mravní silou, opírající se o osvícenou víru.“ (Str. 3.) Nepochopili své úlohy ti, kdo si myslí, že učinili dosti, vychovali-li dítky „povolné“, dítky, které jsou naivní, které bez dalšího zkoumání všemu věří, které jsou konečně i nevinné, ale jen proto, že zlého neznají anebo že nemají příležitosti k němu. (Str. 3.)

A potom dítky, chovanci, kteří bývali vzorem, přijdou do života a za krátko

Toť tedy důležitá zásada vychovatelská:

Nesmí žádati jen *passivní poslušnost* a *slabošské opírání se o intelektuelní a mravní sílu vychovatelovu*. (Str. 3.) Důležitá slova: „Bezzásadnost je zvláště dnes veliká, a nejen proto, že lidé správných zásad neznají, nýbrž protože jim chybí pevná vůle, řídití se jimi v rozhodných okamžicích.“ (Str. 5.)

Z ducha knihy lze vyčísti myšlenku autorovu: nezavrhuji poslušnosti, naopak, bez poslušnosti není možno vychovati silnou mravní povahu. Kde poslušnost musí si býti plně vědoma motivů víry, poslušnost žádajících; nestačí poslušnost mdlá, líná, která poslouchá jen že i jiní tak činí, anebo že kdyby neposlechla, že by byla následky neposlušnosti nemile vyrušena ze své pohodlnosti a bezmyšlenkovitosti.

Jak vůli siliti? Pečuj o tělesné zdraví chovancův. Zmalátnělost tělesná absorbuje čilost rozumu a vůli činí míčem fantasie a pudů. Nechej vůli dle potřeb jednotlivcův — volné pole, by si navykla samostatně se rozhodovati pro dobré. „Vůle, která nikdy nebo jen zřídka je samostatná, ztrácí smysl

pro zodpovědnost, a použije-li kdy své energie — má-li ještě jakou — musí býti vychovatel připraven na všechna možná překvapení.“ (Str. 4.) Ať přijímá dítě sv. svátosti. Vždyť „vůli očistiti od lenosti a změkčilosti, tof dílo, které si Bůh sám vyhradil“. (Str. 9.) Vychovávej v dítkách správnou úctu k sobě, oprávněnou ctižádost. „Dnešní bezcharakternost je zaviněna nejen nedostatkem energie, nýbrž i tím, že vymizel smysl pro čest, a kde ještě je, jsou to jen často prázdné sloupky bez jádra.“ (Str. 10.) Zvláště ať vychovatel dává dítkám cítiti, jak velikou mají důstojnost jako křesťané.

Tato stať svou časovostí je jedna z nejlepších celé knihy. Škoda, že ji auctor nerozvedl více.

Z ostatních sta otázek vytrhuji jen některé myšlenky. Zbožnost, opírající se o víru jasnou veselou, pevnou a čerpající z pokladů milostí sv. církve, je muži bezpečnou oporou v pokušeních a utrpeních života. Ale nelíč dítkám zbožnosti jako ctnosti, která všelikou radost dětskou zapovídá. (Str. 17.) — Dosti praktické pojednání o palčivé otázce sexuální. — Pojednání o rozkazech: hled' vštípati ducha poslušnosti; nezaplavuj dítku celou povodní rozkazův: „Inquavis republica nessima plurimae sunt leges,“ (Tacitus). Zajímavé myšlenky o výchově jednotlivých ctností, odměnách, trestech, čestbě, o žácích nenadaných, dozoru, o charakteristikách dítek, jež si má vychovatel tvořiti atd.

Celkový úsudek: mnohé myšlenky dosti známé, jinde hledisko originelní, neuzavíci oči k časovým potřebám. Praktické cíle, příjemný, často aforistický sloh, příklady, láska, s jakou je kniha psána, doporučuji knihu. Zvláště vrátí-li se člověk ze školy poněkud unaven, sáhne po ní rád, aby se zas osvěžil k lásce k dětem a výchově a zachránil se před jednostranností, ke které je vychovatel — ať kněz, ať nekněz — tak lákán . . .

B. Vašek.

B. Hudební.

Nákladem V. Kotrby v Praze vyšla „Škola na piano“ v šesti sešitech od Arnošta J. Černého, obsahuje účelně srovnaný material cvičný i zábavný, popis tvarů skladeb, a krátké životopisy skladatelů. Sešit 5. obsahuje stručný nástin nauky o harmonii, hudebních tvarů a nástrojů. Sešit 6. obsahuje různé skladby k předním. Sešit po 2 K (45 stránek). Škola hodí se ku rychlému pokroku a žáka každého stáří. — Nákladem „České hudby“ v Kutné Hoře vyšel „Stručný nástin dějin hudby“ od téhož autora. Nákladem Louis Oertla v Hannoveru vyjde v době nejbližší „Škola na harmonium“ hodící se také pro varhany, od téhož autora. Škola ta jest nejdůkladnějším dílem v tomto oboru.